

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER
UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

35E JAARGANG

WOENSDAG 22 NOVEMBER 1950

No. 1750

COMMISSIE VAN REDACTIE:

*Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen;
F. de Vries; C. van den Berg (secretaris).
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.*

Assistent-Redacteur: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

*J. E. Mertens; R. Miry; J. van Tichelen; R. Vandeputte;
F. Versichelen.*

*Gegevens over adressen, abonnementen enz. op de laatste
bladzijde van dit nummer.*

INHOUD:

	Blz.
De artikelen van deze week	931
Sommaire, summaries	931
Een verstopte bron van risicodragend kapitaal? door <i>Prof. Mr. J. G. Koopmans</i>	932
Nationalisatie-ervaringen door <i>F. Hartog</i>	934
De toekomst van de middenstand door <i>M. Laloire</i> ..	936
De mogelijkheden tot beheersing der wolprijzen door <i>A. Wouters</i>	939
Boekbespreking:	
<i>W. Arthur Lewis: The industrialisation of the British West Indies, bespr. door E. Nordlohne</i>	941
Internationale notities:	
De Engelse rullvoet	943
De Poolse goldsanering	943
Geld- en kapitaalmarkt	944
De Belgische geld- en kapitaalmarkt in October 1950	944
Statistieken:	
Bankstaten	945
Stand van 's Rijks Kas	946
Enige indexcijfers van de industriële productie in Nederland	947
Goudproductie	947
Havenbeweging	947

DEZER DAGEN

Indonesië. De ministersconferentie is begonnen met keurige toespraken, afgezet met een wat donkere rand om het protocolaire karakter meer realiteit te geven. Het is te aanvaarden, dat men op het hoogste peil met vertrouwen voort wil gaan en kan voortgaan. Dat in lagere regionen in Indonesië juist zaken waren geschied, die

onprettig aandeden, was geen verblijdende coincidentie.

Bij diplomatieke verwickelingen en vergissingen zwijgen economen spoedig: het verlies van een groot deel van de oogst aan tabak in Besoeki hoort, als het bij andere bezoeken wordt gevoegd, tot de ervaringen, die langduriger gevoel van ongemak beloven.

Ongemak, het is een tam woord voor desituatie, waarin de Minister van Financiën gedoemd schijnt zich te bevinden. Na de debatten over de belastingvoorstellen is hij thans op zoek gegaan naar de plaatsen in de begroting, waar door vermindering of verwijdering in totaal f 100 tot f 150 miljoen kan worden bezuinigd. Hoe men ook tracht, het verlorene — het monetaire evenwicht — dat in het begin van dit jaar scheen gevonden, zal men na Korea niet terugvinden door besnoeiing op gedeelten van het staatsbudget. De particuliere huishoudingen zullen een deel van de last nog wel op hun budget terugvinden

De scherpe stijging van de internationale grondstoffenprijzen alleen reeds, brengt grote delen van het Nederlandse bedrijfsleven voor een vraag zonder antwoord. De sterke omzetsijging in het derde kwartaal is in wezen een voorraadvorming in tussenschakels en huishoudingen. Zal een geldkrapheid dwingen om toch aan deze voorraden te beginnen en, zo dit gebeurt, wat zal dan de consequentie van een prijsverhoging op de resterende marktmogelijkheden zijn? Voorlopig knijpt het financieringsvraagstuk het bedrijfsleven aan alle kanten.

Dit is ook tot het, officieuze, Europese parlement van Straatsburg doorgedrongen. Naast de wonderen van diplomatieke welsprekendheid, waarmede politieke veteranen elkaars bewondering afdwingen, is ook een voorstel gedaan om druk uit te oefenen in de richting van stabilisatie van de internationale grondstoffenprijzen. Men kan toch wel dansen, al is het niet met de bruid. Als federaal Europa voorlopig het opgegeven onderwerp voor disputen moet blijven, dan zou het al zeer bevredigend zijn als op een dergelijk concreet onderdeel een helder voorstel uit het groot aantal bestede arbeidsuren zou te voorschijn komen.

Van concretisering immers moet het komen. Waarop men thans voor het plan-Schuman hoopt te kunnen hopen. De Franse en Duitse standpunten zijn elkaar genaderd, door de verhoging van de interne Duitse steenkoolprijzen. Full-employment van de beide bedrijfstakken schijnt voorlopig verzekerd: de Franse staalindustrie werkt op topcapaciteit, de oorspronkelijke limiet op de Duitse staalproductie is opgeheven en nog niet door een definitieve andere vervangen. Er is weer een Europees kolentekort.

Een tekort, dat in Groot-Brittannië zelfs weer tot invoer van steenkool leidt. Maar een groot reorganisatieplan is ingediend. In 1965 zal daardoor de Britse steenkooluitvoer 30 miljoen ton bedragen.

EERSTE NEDERLANDSCHE

Verzekering-Mij. op het Leven en tegen Invaliditeit N.V.

Aanpassing

van ondernemingspensioen- en
spaarfondsen aan de (komende)
nieuwe wettelijke bepalingen ●

Kantoor: Bellevuestraat 2, Dordrecht, Telefoon 01850 - 5346

**PRINSESSEN-
KALENDER
1951**

... als de Orchidee onder de bloemen

IN HET BELANG VAN
HET BEDRIJFSLEVEN
is het werk van „Pro Juventute”: ontspoorde jeugd helpen
en opvoeden tot nuttige leden van de maatschappij.

IN HET BELANG VAN „PRO JUVENTUTE”
is het, als U de „Prinsessenkalender 1951” — waarvoor
H.M. de Koningin exclusieve foto's beschikbaar stelde —
voor rekening van uw bedrijf aan uw werknemers schenkt.
B.v. ter gelegenheid van Sinterklaas of Kerstmis.

Prijs f 2.50 per exemplaar
Kalenderactie „Pro Juventute”, Grote Markt 27, Haarlem
Postgiro 51.74.00

Groothandel

DEZE WEEK:

Unie-conferentie
Gezond geld
Benelux
Zal de Europese Betalings Unie slagen?
Bedrijfsregelingen
Wederopleving in Zweden
Vraag en Aanbod in Ierland
Nieuwe Spaanse koersen
Nieuwe artikelen
Handelscontacten

★ Iedere week zeer veel nieuwe gevraagde offertes
en aanbiedingen van binnen- en buitenland.
Plaats voor export een aanbieding in de rubriek
TRADE OPENINGS.

Abonnementsprijs f 15.- per jaar

KON. NED. BOEKDRUKKERIJ H. A. M. ROELANTS SCHIEDAM

R. MEES & ZONEN

ANNO 1720

Bankiers & Assurantie-Makelaars

ROTTERDAM

's-Gravenhage, Delft, Schiedam, Vlaardingen,
Amsterdam (alleen Assurantie)

Nationale Handelsbank, N.V.

Amsterdam — Rotterdam — 's-Gravenhage

Alle Bank- en Effectenzaken

LYNCO
KETTING
FORMULIEREN
Lynco
FABRIEKEN
GRONINGEN TELEFOON 25313

Koninklijke
Nederlandsche
Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants
Schiedam

IN DIT BLAD
ADVERTEERT
U
MET SUCCES!!

Ook voor Beschikbare Krachten is een annonce in
„Economisch-Statistische Berichten” de aangewezen
weg. Annonces, waarvan de tekst 's Maandags in ons
bezit is, kunnen, plaatsruimte voorbehouden, in het
nummer van dezelfde week worden opgenomen.

DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK.

Prof. Mr J. G. Koopmans, *Een verstopte bron van risicodragend kapitaal?*

In dit artikel wordt een speciaal onderdeel van het vraagstuk van de kapitaalschaarste ter sprake gebracht, nl. de mogelijkheid om de institutionele beleggers, en wel meer in het bijzonder de verzekeraars, meer dan tot dusver als aanbidders van risicodragend kapitaal in te schakelen. Schr. oppert een algemeen suggestie, die — indien tot een concreet en praktisch uitvoerbaar project uitgewerkt — de mogelijkheid opent om een deel van de beschikbare spaarkapitalen, die van huis uit meer op de aandelen — dan op de obligatiemarkt georiënteerd zijn, ook in feite naar eerstgenoemde markt te leiden zonder een „transformatie” in de technische zin van het woord met de daaraan verbonden bezwaren, maar uitsluitend door het verhinderen van de thans plaatsvindende transformatie-in-tegen-gestelde richting, waarbij deze kapitalen zonder innerlijke noodzaak van de aandelenmarkt naar die voor vastrentende waarden worden overgeheveld.

F. Hartog, *Nationalisatie-ervaringen.*

Hoewel een definitief oordeel over de na-oorlogse nationalisaties nog ettelijke jaren moet worden opgeschort, zijn enkele dingen, vnl. organisatorische aspecten betreffend, reeds nu duidelijk geworden. Uit de Franse nationalisaties kan de volgende moraal worden getrokken: 1. een Staat met een zwakke politieke structuur moet zich liever niet aan nationalisatie wagen; 2. het tripartisme is, althans wat beleidsorganen betreft, veelal af te keuren; 3. aan de toporganen moet per bedrijfstak een vrij grote autonomie worden gelaten. M.b.t. de Engelse nationalisaties is het moeilijk een uiteindelijk voor of tegen uit te spreken. De tastbare voordelen moeten grotendeels nog komen, terwijl de tastbare nadelen, die zich reeds gemanifesteerd hebben, in het algemeen niet onoverwinnelijk lijken. Verder zijn er zijdelingse resultaten en consequenties, die moeilijk af te wegen zijn.

M. Laloire, *De toekomst van de middenstand.*

De catastrophale opvatting, dat al het waardevolle, dat voor een land besloten ligt in de kleine en midden-ondernemingen, in het gedrang wordt gebracht door drie krachten, nl. van het grootbedrijf, van het proletariaat en van de Staat, heeft in de middenstandskringen veel ingang gevonden. Seriewerk, mechanische productie, gestandaardiseerde productie schijnen de pessimistische vooruitzichten te bevestigen van hen, die de geleidelijke en onafwendbare verdwijning aankondigen van de middenstand. Schr. is echter van mening, dat de technische vooruitgang, in plaats van een bedreiging te zijn voor de kleine en middenindustrie, zoals wel wordt voorspeld, de zelfstandige onderneming zelfs bevordert. De kleine en midden-ondernemingen uit het ambachtswezen; de kleinnijverheid en de handel moeten hun werkmethode dan ook volmaken en de beroepsopleiding hunner leiders opvoeren om weerstand te kunnen bieden tegen de concurrentie der grote productie- en distributievormen.

A. Wouters, *De mogelijkheden tot beheersing der wolprijzen.*

Na eerst aandacht te hebben geschonken aan de mogelijkheden tot beheersing van een minimum wolprijs, gaat schr. in op de vraag, of, ondanks het z.i. zeer terechte oordeel van de Wool Study Group, dat behalve van een maximum prijs de vrije marktvorming totaal uitschakelt, en dus ook het systeem van veilen zou moeten worden prijsgegeven, het niet mogelijk is, de wolprijzen enigermate te beïnvloeden, zodat de schommelingen niet al te hevig zouden zijn in de toekomst. Schr. is van mening, dat een matige beïnvloeding van de wolprijs „in the long run” toch wel enigszins zou kunnen worden bereikt, zonder al te zeer het karakter van het vrije veilingstelsel aan te moeten tasten.

SOMMAIRE.

Prof. Mr J. G. Koopmans, *Une source de capitaux d'investissement obstruée?*

Cet article traite d'une partie spéciale du problème de la pénurie de capitaux, l'auteur examine notamment les possibilités d'augmenter la participation des organismes dépositaires et plus particulièrement des compagnies d'assurances, à l'investissement de capitaux.

F. Hartog, *Les expériences en matière de nationalisation.*

Les nationalisations françaises nous enseignent la morale suivante: 1. un état pourvu d'une structure politique assez faible doit plutôt s'abstenir de la nationalisation; 2. le système tripartite, appliqué dans les organismes de direction, est en général à rejeter; 3. aux organismes de direction doit être laissée, par branche, une autonomie assez large. Il appert assez difficile de se prononcer nettement sur le pour ou le contre de la nationalisation anglaise.

M. Laloire, *L'avenir des classes moyennes.*

Le progrès technique est favorable à l'entreprise privée au lieu de constituer une menace pour la petite industrie ou l'industrie moyenne, d'ailleurs tout à fait conforme aux prophéties. Aussi les classes moyennes se doivent de parfaire leurs méthodes de travail et la formation professionnelle, afin de pouvoir résister à la concurrence de grandes sociétés de production et de distribution.

A. Wouters, *Les possibilités pour maîtriser les prix de la laine.*

Après avoir examiné les possibilités pour maîtriser les prix minima de la laine, l'auteur étudie la question de savoir s'il n'est pas possible d'influencer plus ou moins les prix de la laine, malgré le jugement formulé clairement par le Wool Study Group et suivant lequel le contrôle des prix maxima affecte le caractère du système des marchés libres.

SUMMARIES.

Prof. Dr J. G. Koopmans, *An obstructed source of risk-bearing capital?*

This article deals with a special aspect of the problem regarding the scarcity of capital, viz. the possibility of enabling institutional investors, particularly insurance-companies, to furnish more risk-bearing capital than hitherto.

F. Hartog, *Nationalization experiences.*

The following conclusions may be drawn from the French nationalizations: 1. a country with a weak political structure should not embark upon nationalization; 2. in most cases tripartism should be rejected, at least as far as governing bodies are concerned; 3. fairly great autonomy should be granted to the top-organizations of each separate branch of industry. As regards the English nationalizations it is difficult to express a definite pro or con.

M. Laloire, *The future of the middle-class.*

Technical progress stimulates independent undertakings instead of being a menace to small and medium-sized industries, as is sometimes predicted. The middle-class should, therefore, perfect its working-methods and raise the professional training of its leaders, in order to resist competition from mass production and distribution.

A. Wouters, *Controlled prices of wool.*

After discussing the possibilities of establishing a controlled minimum price of wool, the writer goes into the question as to whether it would be possible to influence the prices of this commodity to some extent, in spite of the correct view of the Wool Study Group to the effect that a controlled maximum price will affect the character of the free auction-system.

EEN VERSTOPTE BRON VAN RISICODRAGEND KAPITAAL?

De op handen zijnde discussie in de Vereniging voor de Staathuishoudkunde over het vraagstuk van de kapitaal-schaarste geeft mij aanleiding om voor een speciaal onderdeel van dit probleem — nl. de mogelijkheid om de institutionele beleggers, en wel meer in het bijzonder de verzekeraars, meer dan tot dusver als aanbieders van risicodragend kapitaal in te schakelen — in dit blad de aandacht te vragen. Ik vind hiertoe te meer aanleiding, nu de eerste der drie prae-adviseurs, Prof. ten Doesschate, op dit punt een suggestie heeft geopperd, welke gedeeltelijk in dezelfde richting gaat als een gedachte, die mij op dit punt reeds geruime tijd voor de geest heeft gestaan zonder tot dusver een scherp omlinjende vorm te hebben aangenomen. Mede in de hoop hiermede mogelijk andere debaters ter vergadering uit hun tent te kunnen lokken, meen ik er goed aan te doen dit denkbeeld vóór de a.s. mondelinge gedachtenwisseling te dezer plaatse iets nader te concretiseren.

De passage, waarop ik hierboven doelde, is te vinden op blz. 25 van het prae-advies van Prof. ten Doesschate. Schr. wijst hier — evenals anderen dit reeds voor hem hebben gedaan — terecht op het feit, dat de benaming „risicodragend” kapitaal, in de zin, waarin deze gewoonlijk wordt gebezigd — nl. die van ondernemers- of aandeelhoudersrisico — misleidend is, omdat zij de onjuiste suggestie wekt, dat de niet onder deze benaming vallende beleggingen geen risico zouden opleveren. In feite weten wij intussen wel, dat dit anders is, en terecht durft men dan ook tegenwoordig voor deze andere beleggingen de benamingen „risico-loos” of „niet-risicodragend” — om van „goudgerand” maar te zwijgen! — nauwelijks meer in de ruwe nemen. Zoals bijv. „vast-rentedragende beleggingen”, welke benaming ik ook in het vervolg van dit artikel zal gebruiken. Het specifieke risico van deze laatste soort beleggingen bestaat uiteraard, zoals ook Prof. ten Doesschate aangeeft, in de mogelijkheid van waardedaling van de geldeenheid, hetgeen ik hierna kortheidshalve als „valutarisico” zal aanduiden, zonder daarmede overigens de bedoeling te hebben eenzijdig op de *externe* waarde van de geldeenheid in vergelijking tot de buitenlandse valuta's de nadruk te doen vallen (in de eerste en voornaamste plaats gaat het hierbij immers om de schommelingen in de *interne* geldwaarde, uitgedrukt in de prijzen van goederen en diensten). Prof. ten Doesschate suggereert nu, dat de institutionele beleggers — blijkens het zinsverband worden hiermede door hem in de eerste plaats de verzekeringsinstituten bedoeld, zonder dat hij daarbij onderscheid maakt tussen „sociale” verzekeringsinstituten en particuliere maatschappijen — de consequentie uit dit inzicht in het riskante karakter van alle soorten beleggingen zullen trekken, door tussen de verschillende categorieën onderling het beginsel van risicospreiding toe te passen, dus m.a.w. naast hun vast-rentende beleggingen ook een zeker percentage risicodragende effecten (in de traditionele zin van het woord) in hun portefeuilles op te nemen. Hiermede zou echter — en dit is m.i. het essentiële punt van zijn gedachtegang, waarbij ik nader zou willen aanknopen — gepaard moeten gaan een uitkering aan de verzekerde van bedragen, die (in geld uitgedrukt) uit een vast en een variabel deel bestaan. M.a.w. de verzekerden zelf, dus de uiteindelijke kapitaalverstrekkers, zouden enerzijds mede het risico, in de gebruikelijke zin van het woord (hierna door mij als „aandeelhoudersrisico” aan te duiden) van een deel der portefeuille dragen, anderzijds echter in het „Sachwert”-karakter van dit deel van hun aanspraken een tegenwicht vinden voor het valutarisico, waaraan zij bij de gebruikelijke vorm van verzekering, om met de woorden

van Prof. ten Doesschate te spreken, „onherroepelijk zijn vastgeklonken”.

Op het eerste gezicht zou men kunnen menen, hierin een vorm te zien van de zgn. „transformatie” van vast-rentend in risicodragend kapitaal, waarnaar de laatste tijd — tot dusver helaas nog zonder veel concrete resultaten — door verschillende instanties naarstig wordt gestreefd. Bij nadere beschouwing meen ik echter, dat het onjuist zou zijn, de suggestie van Prof. ten Doesschate als een vorm van transformatie in de eigenlijke zin van het woord te beschouwen; hoogstens zou men hierbij van een variant op het transformatiethema kunnen spreken. Transformatie in werkelijke zin vindt nl. dan plaats, wanneer enerzijds de kapitaalvrager — d.w.z. de investerende ondernemer — risicodragend kapitaal in de traditionele zin, dus kortweg aandelenkapitaal, verkrijgt, *terwijl anderzijds de uiteindelijke kapitaalverstrekker een vastrentende aanspraak behoudt*, waarvoor dus nodig is, dat op de een of andere wijze een tusseninstantie, of wel een derde — in concreto meestal de Staat — als borg, het aandeelhoudersrisico overneemt. Hetgeen Prof. ten Doesschate beoogt is echter om de uiteindelijke kapitaalverstrekker — d.w.z. degene, die tot de uitkeringen door de institutionele belegger gerechtigd is — zelf tot drager van dit aandeelhoudersrisico te maken, zij het ook gemengd met een grotere of kleinere dosis vastrentende aanspraken. Van een transformatie zou men hier m.i. hoogstens kunnen spreken, indien de verzekerde dit mengsel tegen zijn zin voorgezet kreeg, terwijl hij eigenlijk aan de onvermengde vastrentende aanspraken de voorkeur zou geven. De gedachte van Prof. ten Doesschate berust echter — als ik zijn bedoeling juist interpreteer — op de veronderstelling, dat deze „cocktail” ook de belanghebbenden zelf beter zal smaken dan het onvermengde product.

Op zichzelf behoeft dit in het geheel niet onwaarschijnlijk te zijn. Na de ervaring van de realiteit van het valutarisico aan een groot deel van de mensheid ongetwijfeld zodanig ingescherpt, dat wij zeker niet meer iedereen, en zelfs niet de grote meerderheid der directe en indirecte beleggers, bij voorbaat als een willig slachtoffer van de beruchte „Money Illusion” behoeven te beschouwen. De „indexcijfercultus”, die steeds meer, juist door de grote massa der loontrekkenden (dat zijn dus de sociaal verzekerden) of althans door de woordvoerders van deze groepen in politieke en andere lichamen, pleegt te worden bedreven, is op zichzelf al voldoende om ons van het tegendeel te overtuigen! Naarmate men zich dit valutarisico beter bewust wordt, is het dus ook alleszins aannemelijk, dat ook aan de zijde van de verzekerden — zowel die bij de sociale verzekering als die bij de particuliere verzekeringsmaatschappijen — de bereidheid zal bestaan om een zeker „risico” wat betreft het t.z.t. te ontvangen nominale geldbedrag te aanvaarden, indien daardoor een redelijke mate van vermindering van het valutarisico kan worden verkregen.

Zoals reeds gezegd, transformatie in de eigenlijke zin van het woord is dit niet. De vraag kan echter worden gesteld, of niet, bij de thans bestaande toestand — waarbij „verzekering” praktisch gesproken onverbrekkelijk gekoppeld is aan een beding van een vast nominaal geldbedrag —, in feite op meer of minder grote schaal een soortgelijke „oneigenlijke” transformatie in omgekeerde richting vindt; m.a.w. of niet belangrijke bedragen, die „van huis uit” tot het aanbod van risico dragend kapitaal moeten worden gerekend, door de hier bedoelde institutionele koppeling van „verzekering” en „vast geldbedrag” tegen de zin van de betrokken uiteindelijke kapitaalverstrekkers in de richting van de vastrentende belegging, en dus van het valutarisico worden gedreven. Wanneer dit zo is, dan ware daaruit eventueel de belangrijke consequentie te trekken, dat voor deze bedragen aan een eigenlijke „transformatie” met alle daaraan verbonden moeilijkheden (nl. het in-

schakelen van een speciale risicodragers ad hoc) geen werkelijke behoefte bestaat, maar dat *volstaan zou kunnen worden met het construeren van bepaalde kanalen, waardoor deze kapitalen als het ware naar hun natuurlijke, d.w.z. risicodragende, bestemming zouden kunnen vloeien, zonder door de hier bedoelde „contraire” transformatie van deze natuurlijke weg te worden afgeleid.*

Een zodanig „kanaal” zou nu m.i. — en op dit punt wordt mijn suggestie radicaler dan die van Prof. ten Doesschate — kunnen bestaan in een verzekeringsvorm, waarbij de verzekeren niet slechts voor een deel van hun aanspraken, maar voor het volle bedrag daarvan, op een in geld uitgedrukte variabele, maar in een (nader te definiëren) „Sachwert”-eenheid uitgedrukte, constante uitkering aanspraak zouden kunnen maken.

M.i. bestaat er stellig een belangrijke categorie van beleggers, voor wie een dergelijke verzekeringsvorm — *gebaseerd op een combinatie van het beginsel van de normale levensverzekering met dat van de beleggingsmaatschappij of beleggingstrust* — in een alleszins reële behoefte zou voorzien.

Ik heb hierbij niet het oog op de zeer grote vermogensbezitters, voor wie het element „verzekering” geen rol hoeft te spelen, noch ook in de eerste plaats op de vele kleine spaarders bij spaarbanken en sociale verzekeringsinstituten, maar vooral op de middengroep — beoefenaars van vrije beroepen, employés van ondernemingen; e.a. — die, met weinig of geen kapitaal begonnen, zelfs onder de huidige omstandigheden (ondanks de fiscus en ondanks de internationaal-politieke onveiligheid, die thans bij zovelen de spaarneiging in de kiem doodt) nog willen en kunnen sparen, en die, indien zij hun verantwoorde in effecten zouden beleggen, daarbij een besparing in afwezigheid zouden willen maken tussen aandeelhoudersrisico en valutarisico, maar die aan deze keuze niet kunnen toekomen, omdat een derde risico-element in hun overwegingen domineert, nl. het risico van de individuele sterftkans, dat hen met het oog op hun persoonlijke en gezinsomstandigheden dwingt allereerst de verzekeringspolis — in één van zijn vele varianten — boven het effect als beleggingsobject te verkiezen. Daarmede is hun dan — naar mijn mening niet op grond van een in de aard der dingen liggende noodzaak, maar uitsluitend als gevolg van een beperktheid in de institutionele mogelijkheden — tevens de mogelijkheid ontnommen om nog tussen de beide andere risico's te kiezen, omdat de huidige organisatie van het levensverzekeringsbedrijf nu eenmaal medebrenkt, dat de maatschappijen eer soort „koppelverkoop” bedrijven: nl. van maximale zekerheid tegen de individuele sterftkans gekoppeld aan eveneens maximale bescherming tegen aandeelhoudersrisico, maar tevens aan minimale bescherming tegen het — toch zeker niet minder reële — valutarisico.

Hetgeen hier ontbreekt is derhalve, voor wie dit zou wensen, de mogelijkheid van een gelijktijdige dekking tegen het valutarisico en tevens tegen het individuele sterftkansrisico, uiteraard in dat geval gecombineerd met het aanvaarden van een zekere mate van aandeelhoudersrisico. Deze combinatie is m.i. op zichzelf niet logisch onmogelijk of onverwezenlijkbaar (zoals een combinatie van gelijktijdige bescherming tegen aandeelhoudersrisico en valutarisico dat wel zou zijn); integendeel is zij in beginsel — zoals ik zoëven reeds opmerkte — te verwezenlijken door het combineren van een tweetal in de praktijk op hun uitvoerbaarheid getoetste principes, nl. dat van de levensverzekering ener — en dat van de beleggingstrust (nl. de zgn. „fixed trust”) anderzijds. De technische uitvoering zou men zich m.i. zo kunnen denken, dat verzekeringspolissen op de gebruikelijke condities — wat betreft sterftkans, uitkering bij overlijden of bij het bereiken van een bepaalde leeftijd, c.q. ook (al dan niet uitgestelde) lijfrentecontracten — zouden worden aangegaan, een en ander echter niet uitgedrukt in guldens of in andere vaste geldeenheden, maar in „units”, elk

voorstellende een depotfractie van een bepaald beleggingsdepot, hetzij een der reeds hestaande en ter beurze genoteerde, hetzij een speciaal ad hoc gecreëerd depot. De premie resp. koopsombetaling zou moeten plaatsvinden in geld, maar worden berekend naar de koers van de gekozen beleggingseenheid op de vervaldag van elke betalings-termijn; de uitkeringen zouden t.z.t. op dezelfde basis plaatsvinden, en de wiskundige reserve zou uiteraard in deze zelfde „units” moet worden belegd, zodat aan de voornaamste beleggingsregel van elke goed geleide verzekeringsmaatschappij — evenwicht in „valuta” tussen activa en verplichtingen — geen geweld zou worden aangedaan, zo min als dit bij verzekeringen in vreemde muntsoort het geval behoort te zijn. (In zoverre onderscheidt de hier voorgestelde vorm zich dus van een eventuele op geld luidende polis met bijv. een goud- of indexclause, waarbij effectieve belegging in de gegarandeerde uitkeringseenheid voor de verzekeraar niet mogelijk zou zijn).

Uiteraard bedoel ik hier niet meer dan een principe aan te geven, waarbij ik mij volledig realiseer, dat de technische uitvoering c.q. nog tal van moeilijkheden zal bieden en wellicht hoge eisen zal stellen aan het actuariële vernuft van hen, die de tarieven voor deze verzekeringsvorm zouden moeten uitwerken. Het voornaamste struikelblok zal hierbij wel zijn, dat er bij een belegging in aandelen „units” geen zekerheid bestaat van een vast procentueel rendement. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat meer conservatief en aangelegde verzekeringswiskundigen op deze grond reeds aanstonds de neiging zullen gevoelen om a priori een „onmogelijk” uit te spreken. In dat geval moet ik erkennen, dat de technische vakkennis, die nodig zou zijn om hiertegenover het positieve bewijs van de uitvoerbaarheid te kunnen stellen, mij ontbreekt. In algemene termen sprekend meen ik echter, dat het steeds mogelijk moet zijn om de hier opgeworpen moeilijkheid (nl. die van het niet-constante procentuele rendement) te overbruggen, in de eerste plaats door — evenals dit ook in de huidige verzekeringspraktijk het geval is — kapitaal- en lijfrenteverzekeringen samen in één „pool” onder te brengen, en voorts door — in het ergste geval — de tegenover de verzekeringnemer te contracteren uitkering te doen bestaan uit twee gedeelten, waarbij het ene op de boven aangegeven wijze afhankelijk is van de koers van de beleggingseenheid op het moment van betaalbaar worden, terwijl de tweede zou variëren al naarmate van het tussen het aangaan der polis en deze datum in werkelijkheid gekweekte rendement; dit laatste zou c.q. speciaal voor de lijfrentetermijnen moeten gelden. Weliswaar zou daarbij voor de verzekerde een stukje meer zekerheid verloren gaan dan bij het project in zijn eenvoudigste vorm, maar dat ware dan c.q. de noodzakelijke prijs voor de, door mij bij de belanghebbenden als gewenst veronderstelde, combinatie van zekerheden, nl. gelijktijdige dekking tegen individueel sterftersrisico en tegen valutarisico (het laatste in gelijke mate als een rechtstreekse belegging in depotfractie-eenheden die zou bieden).

Het verschil tussen bovenstaande suggestie en die van Prof. ten Doesschate bestaat hierin, dat, terwijl deze laatste aan alle verzekerden een zelfde „eenheidscocktail” wil voorzetten — die wellicht naar de smaak van de een te sterk en naar die van de ander te slap zou zijn —, mijn denkbeeld voor iedere individuele verzekerde de mogelijkheid zou openlaten om het „mischen” zelf in de hand te houden, nl. door het combineren van een polis in geldeenheden op de normale basis met een op „investment-trust-basis” in een door hemzelf verkozen verhouding, met als grensgeval 100 pCt van het ene of 100 pCt van het andere bestanddeel. Maatschappelijk ware het voordeel, zoals ik hierboven reeds opmerkte, vooral gelegen in de mogelijkheid om een deel van de beschikbare spaar-kapitalen, die van huis uit meer op de aandelen- dan op de obligatiemarkt georiënteerd zijn, ook in feite naar eerstgenoemde markt te leiden zonder een „transformatie”

in de technische zin van het woord met de daaraan verbonden bezwaren, maar uitsluitend door het *verhinderen* van de thans plaatsvindende transformatie-in-tegengestelde-richting, waarbij deze kapitalen zonder innerlijke noodzaak van de aandelenmarkt naar die voor vastrentende waarden worden overgeheveld. Ik hoop dan ook ten eerste, dat dit artikel niet slechts een theoretische beschouwing zal blijven, maar dat er onder onze verzekerings-technici één of meer bereid zullen worden gevonden, de hun hierbij toegeworpen handschoen op te nemen en een poging te wagen om de in het vorenstaande vervatte algemene suggestie tot een concreet en praktisch uitvoerbaar project uit te werken.

's-Gravenhage.

J. G. KOOPMANS.

NATIONALISATIE-ERVARINGEN.

De controverse over de Engelse ijzer- en staalindustrie heeft weer eens de aandacht gevestigd op wat jarenlang het voornaamste twistpunt tussen socialisten en niet-socialisten is geweest: de socialisatie (in de praktijk tot nu toe nationalisatie) van de materiële productiemiddelen. Overigens is de na-oorlogse nationalisatiegolf min of meer tot staan gekomen. Dit laatste neemt niet weg (aangezien nationalisatie zeer moeilijk „terug te draaien” is), dat in verschillende Westerse landen binnen het bedrijfsleven voortaan een meer of minder belangrijke genationaliseerde sector bestaat. Het moet daarom op den duur mogelijk zijn, langs empirische weg te weten te komen, welke bedrijfstvorm in bepaalde omstandigheden te prefereren is, althans wanneer men zich op het standpunt stelt, dat niet het politieke dogma, doch de concrete voor- en nadelen beslissend zijn.

Een empirisch onderzoek als hier bedoeld zou thans nog grotendeels praematuur zijn. In de meeste gevallen namelijk is als voornaamste motief voor nationalisatie aangevoerd de noodzaak tot rationalisatie en reorganisatie van achterlijke, versnipperde en slecht gecoördineerde particuliere bedrijven of bedrijfstakken, welker producten een sleutelpositie innemen in het economisch leven. Met het proces van rationalisatie en herordening is uiteraard geruime tijd gemoeid. Veelal is men thans hoogstens aan de aanloop toe. Een ander belangrijk motief (conjunctuurbeheersing) valt alleen pro memorie te vermelden, omdat het conjunctuurprobleem in de afgelopen jaren vrijwel afwezig was.

Een definitief oordeel over de na-oorlogse nationalisaties zal dan ook nog ettelijke jaren moeten worden opgeschort. Niettemin heeft een „tussenbalans” wel enige zin, omdat enkele dingen reeds nu duidelijk geworden zijn. Deze betreffen voornamelijk organisatorische aspecten. Uit een vergelijking van de Franse en de Engelse vorm van nationalisatie volgt met name, hoe men *niet* moet nationaliseren.

In Frankrijk heeft men t.a.v. de samenstelling van de beleidsorganen der genationaliseerde bedrijfstakken gekozen voor het tripartisme: vertegenwoordiging van beide zijden van het bedrijfsleven en van de Overheid, resp. de consumenten. Men kan hierin de invloed van het syndicalisme onderkennen. De ervaringen met deze organisatievorm zijn uitermate slecht.

De sociale tegenstellingen zijn hierdoor binnengedrongen in de leiding der genationaliseerde bedrijfstakken, ten koste van het „team”-verband, dat voor de eenheid van leiding van beslissend belang is. Dit gebrek aan „team”-verband is een blijvend kenmerk, omdat de leden van de raden afgevaardigden van belangengroepen zijn, die steeds met de achterban rekening moeten houden. Niet alleen echter de sociale, ook de politieke strijd is binnengehaald, mede doordat de toporganen vrij weinig armslag hebben gekregen en in vele opzichten gebonden zijn aan directieven van de verantwoordelijke minister.

In het laatste komt een andere Franse trek, het centralisme, naar voren. Deze centralisatie heeft nog een ander gevaar opgeroepen: bureaucratie.

Als gevolg van deze organisatorische gebreken zijn de Franse nationalisaties gedurende de eerste jaren over het algemeen geen succes geweest. In de vliegtuigindustrie, die geheel in communistische handen is geraakt, is zelfs een compleet wanbeheer gevoerd.

Intussen zijn in de laatste tijd enkele verbeteringen ingevoerd. Praktisch is de beslissingsmacht geconcentreerd geworden in de handen van de voorzitters der topgraden. De andere leden zijn thans weinig meer dan adviserend.

De moraal, die we uit dit voorbeeld kunnen trekken, bestaat uit drie punten. In de eerste plaats moet één staat met een zwakke politieke structuur zich liever niet aan nationalisatie wagen. In de tweede plaats is het tripartisme, althans wat beleidsorganen betreft, veelal af te keuren. In de derde plaats moet aan de toporganen per bedrijfstak een vrij grote autonomie worden gelaten.

Zien we thans naar de Engelse ervaringen.

Hoewel het Trade Unions Congress aanvankelijk eveneens vóór arbeidersvertegenwoordiging in de beleidsorganen was (waarschijnlijk onder de invloed van het gildensocialisme, een pendant van het Franse syndicalisme) heeft men terecht gekozen voor onafhankelijkheid van de leden der beleidsorganen. Wel zijn uit de bestaande belangengroepen adviserende colleges ingesteld, die, althans wat de consumentenvertegenwoordigers betreft, doorgaans een rechtstreeks beroep op de betrokken minister kunnen doen. Verder wordt het consumentenbelang in het algemeen beschermd door de instelling van scheids-gerechten voor de prijspolitiek.

De leden van de beleidsorganen worden benoemd door de Regering op grond van objectieve, in de wet omschreven normen.

Wat de verdere regeringsinvloed op de toplichamen betreft, is tot op zekere hoogte aangehaakt bij de „public corporation” (British Broadcasting Corporation, Port of London Authority e.d.). De „public corporation” is een autonoom orgaan, waarvan de leden door de Overheid worden benoemd en dat aan bepaalde, objectief vastgestelde, spelregels gebonden is, doch binnen deze spelregels autonoom is. Weliswaar gaat de autonomie bij de toporganen van de genationaliseerde bedrijfstakken wat minder ver dan bij de eigenlijke „public corporation”, doch in principe is het ook hier zo, dat de spelregels statutair vastgelegd zijn, zodat de minister niet naar willekeur kan ingrijpen. Hij kan zelfs in het algemeen alleen in bepaalde, in de wet omschreven, gevallen regelend optreden. Het parlement oefent verder repressieve controle uit, hoofdzakelijk via een debat naar aanleiding van de jaarverslagen der betrokken bedrijfstakken.

Het loont wellicht de moeite, enkele belangrijke jaarverslagen als uitgangspunt te nemen voor een concretisering van het voorgaande betoog. Als zodanig komen in aanmerking de jaarverslagen van de kolenmijnen ¹⁾ en het vervoerwezen ²⁾.

Bij lezing van beide rapporten blijkt allereerst, dat het proces van algehele rationalisatie en reorganisatie nog nauwelijks is begonnen. De British Transport Commission is zelfs gedeeltelijk nog bezig met het overnemen van de particuliere ondernemingen op het gebied van wegvervoer over lange afstand, terwijl de National Coal Board het plan tot reconstructie op lange termijn nog niet geheel klaar heeft. Wel is in de kolenmijnen reeds een reeks rationalisaties op kleine schaal doorgevoerd.

Het doel, dat bij de nationalisatie van deze twee bedrijfstakken voorzat, was een rationalisatie van de be-

¹⁾ „National Coal Board, Annual Report and Statement of accounts for the year ended 31st December 1949”.

²⁾ „British Transport Commission Report for 1949”.

drijfsvoering. Hiervoor achtte men het onontbeerlijk, dat het materiële productie-apparaat in één hand kwam, omdat juist de bestaande verbrokkeling aan een grondige rationalisatie in de weg stond. T.a.v. de kolennijnen kan als illustratie gelden, dat deze bestonden uit 1570 schachten, verdeeld over 800 ondernemingen. Bij het vervoer bleek coördinatie op basis van de particuliere eigendom der materiële productiemiddelen zeer moeilijk te bereiken. Tusschen de spoorwegen en het wegvervoer heerste een destructieve concurrentie, terwyl de zich in handen der spoorwegen bevindende kanalen in het algemeen sterk werden verwaarloosd. In beide gevallen, bij de kolennijnen en het vervoer, is het eerst in aanmerking komende alternatief (vèrgaande ordening bij particuliere eigendom) verworpen, omdat de bestaande ongunstige situatie juist door de particuliere eigendom was veroorzaakt.

Zowel met de concentratie van de kolenwinning in de beste „pits”, als met de aanpassing van de capaciteit der verschillende vervoerwijzen aan de optimale combinatie is dus nog slechts een allereerste begin gemaakt.

Men behoeft daarom niet verwonderd te zijn, dat de productiviteit nog geen spectaculaire sprong naar boven laat zien. Wel slaat Engeland, wat de kolennijnen betreft, in vergelijking met vóór de oorlog een uitstekend figuur.

In 1949 was namelijk de productiviteit per ondergrondse werker (1937 = 100) in ³⁾:

Groot-Brittannië	102	Polen	76
Saargebied	92	West-Duitsland	68
Frankrijk	89	Nederland	68
België	81		

Deze gunstige omstandigheid mag echter niet op rekening van de nationalisatie worden geboekt. Nemen we namelijk 1946 (het laatste jaar vóór de nationalisatie) als basis, dan zien de genoemde cijfers er geheel anders uit ³⁾:

Groot-Brittannië	111	Polen	114
Saargebied	116	West-Duitsland	115
Frankrijk	118	Nederland	110
België	113		

Bij de vergelijking van deze cijfers moeten we niet vergeten, dat Engeland niet onder een bezetting te lijden heeft gehad. Dit verklaart waarschijnlijk grotendeels het relatief hoge niveau van de arbeidsproductiviteit, alsmede de in de na-oorlogse jaren sterkere stijging in de continentale landen.

Wat de prijspolitiek betreft, zou men op het eerste gezicht een grondige wijziging verwachten, omdat het winststreven opzij gezet is. Niettemin blijft het principe van kostendeckking gelden. De bedoeling is, dat, goede en, slechte jaren gemiddeld, de kosten worden gedekt zonder winst te maken. Voor een afzonderlijk jaar behoeft aanwezigheid van een positief of negatief saldo dus geen doorbreking van het kostendeckingsprincipe te betekenen. In de praktijk is het verschil met de prijspolitiek van particuliere ondernemingen dan ook niet groot. Een winstsaldo kan, indien het niet bedoeld is om oude verliezen goed te maken, vrij gemakkelijk verdedigd worden als reservevorming voor slechtere jaren, terwijl een verliesaldo niet behoeft te verontrusten, wanneer in andere jaren winsten mogelijk zijn. Niettemin is het grote verlies over 1949 van de Transport Commission (£ 20,8 mln) een verschijnsel, dat speciaal met de nationalisatie samenhangt. De prijsontwikkeling heeft zich namelijk tegen de Transport Commission gekeerd, hetgeen mogelijk is doordat tariefverhoging een, zeer tijdrovende procedure eist (bescherming van de consument!). Bovendien zou dit nog niet zulke ernstige gevolgen hebben gehad, wanneer het kapitaal niet, door de omzetting van de aandelen in obligaties, een vaste rente zou eisen. Het rentebedrag was namelijk in 1949 £ 43,9 mln. Hier ziet men dus, tevens, dat nationalisatie in deze vorm de bestaande bezits- en

inkomensverhoudingen in eerste aanleg niet behoeft te egaliseren. De verwachting is, dat het verlies aan het eind van 1950 geaccumuleerd zal zijn tot ca £ 40 mln. Dit brengt een groot meevor met de liquiditeitspositie van de Transport Commission en dus mede voor de verdere plannen. Intussen is het slechte financiële resultaat blijkbaar niet aan de Transport Commission te wijten, doch aan de spelregels, waaraan zij gebonden is.

De Coal Board heeft in 1949 een vrij behoorlijke winst gemaakt (£ 9,5 mln). Niettemin bedraagt het gecumuleerde verliesaldo nog £ 12,3 mln. Dit laatste dateert nog uit 1947, - het jaar van de kolencrisis, toen de productie „coûte que coûte” opgevoerd is en een verlies werd geleden van £ 23,3 mln. Het is verder opmerkenswaard, dat de winst van 1949 behaald kon worden dank zij de „dual pricing” (hogere exportprijzen dan binnenlandse prijzen), dus door een „kapitalistisch” aandoende politiek, die volgens de overtuiging van de O.E.E.C. niet meer past in het economisch eenwordende Europa.

Blijkbaar is er dus, zolang de grootscheepse reconstructie nog nauwelijks is begonnen, laat staan voltooid, in de praktijk niet zo heel veel veranderd, en voor zover dit laatste wel het geval is, is eer van een achteruitgang dan van een verbetering sprake, getuige de financiële moeilijkheden in de Engelse transportsector en de bezwaren van het tripartisme in Frankrijk. Meer positief zouden we kunnen zeggen, dat nationalisatie blijkbaar het meeste succes belooft, wanneer de wijze van bedrijfsvoering zo min mogelijk verschilt van die in de particuliere sectoren. Misschien kan het nog praegnanter aldus worden gezegd, dat het land, dat met de ondernemersgewijze productie goede resultaten weet te bereiken, in het algemeen ook met een genationaliseerd productie-apparaat op hoog niveau zal staan.

Betekent dit, dat het er eigenlijk niet zo veel toe doet, of het productie-apparaat zich in particuliere of publieke handen bevindt? Deze conclusie zou voorbarig zijn. In de eerste plaats is het belangrijkste criterium (de reconstructie) immers buiten beschouwing gebleven, en in de tweede plaats zijn er enkele factoren, welke meer in de imponderabele sfeer liggen, doch die daarom niet minder essentieel zijn. Deze factoren zijn samen te vatten onder de term „democratisering”. Democratisering niet in deze zin, dat door de nationalisatie nu eensklaps de leiding van het bedrijfsleven in handen is gekomen van alle betrokken werkers en de controle bij de gemeenschap. Zulke plotse omwentelingen kan de nationalisatie, wil zij slagen, niet tot stand brengen. Wel wordt de zaak van de democratisering der samenleving meer indirect gediend, en wel door de grotere openbaarheid van de bedrijfsvoering en de doorbreking van de cliëkvorming, die in de leiding van vele particuliere ondernemingen wordt aangetroffen ⁴⁾. Wanneer men ziet naar de zeer uitvoerig gedocumenteerde jaarverslagen van de genationaliseerde bedrijfstakken, is men geneigd te zeggen, dat de nationalisatie alleen reeds op grond van dit punt een belangrijk positief resultaat heeft bereikt. De ervaring leert, hoe moeilijk het is, het Europese particuliere bedrijfsleven door voorschriften omtrent jaarverslagen e.d. tot een belangrijke mate van openbaarheid te brengen. De gedachte, dat „private office is a public trust” (Roosevelt) leidt in Europa alleen al schipbreuk op de geheimzinnigheid waarmee doorgaans de gestie van particuliere ondernemingen omgeven is. Ook de cliëkvorming, die men veelal aan de top van particuliere ondernemingen vindt, wordt in Engeland bij de genationaliseerde sectoren radicaal afgeschaft. Competentie is het enige criterium, terwijl door een systeem van opleiding, ook voor topfuncties (mede door middel van „scholarships” voor universiteiten, verleend door de toporganen) in principe voor ieder de mogelijkheid

³⁾ „Monthly Bulletin of Coal Statistics”, Economic Commission for Europe.

⁴⁾ Zie voor de gevaren, welke cliëkvorming meebrengt: N. J. Polak: „Atavismen in en om de naamloze vennootschap”, Amsterdam z.j., blz. 22/23.

wordt geschapen tot het verwerven van de vereiste competentie. Tot dusver zijn dit eigenlijk de meest fundamentele wijzigingen, die de nationalisaties in Engeland hebben teweeggebracht. Spectaculaire resultaten inzake productie, prijsvorming, inkomensverdeling en machtsvorming (op welke gebieden men ze veelal het eerst vervocht) zijn, althans voorlopig, niet aan te wijzen. Eerder zijn op deze gebieden nieuwe problemen geschapen: meer rigide worden van de afzetprijzen, omzetting van het wisselende arbeidsloze inkomen in een vast, creatie van compacte machtscomplexen met grote autonomie.

In de sfeer der imponderabilia is, naast de reeds genoemde voordelen, ook een belangrijk nadeel aanwezig. Gezien de Engelse houding tegenover het Schumanplan maakt nationalisatie de weg naar supra-nationalisatie naar alle waarschijnlijkheid langer. Nationalisatie werkt immers in de richting van versterking der nationale samenreinitie, terwijl de groeiende Europese economische samenwerking juist het tegendeel eist.

Blijkbaar is het dus moeilijk om met betrekking tot de Engelse nationalisatie een uiteindelijk voor of tegen uit te spreken. De tastbare voordelen moeten grotendeels nog komen, terwijl de tastbare nadelen, die zich reeds gemanifesteerd hebben, in het algemeen niet onoverwinnelijk lijken. Verder zijn er zijdelingse resultaten en consequenties, die moeilijk af te wegen zijn.

Wel staat vast, dat, gegeven de beslissing tot nationalisatie, het tripartisme moet worden verworpen, terwijl het ook meer in het algemeen geboden is, een zo nauw mogelijke aansluiting te zoeken bij de wijze van bedrijfsvoering in het particuliere bedrijfsleven. Dit laatste geldt eveneens voor de niet besproken aspecten: loon- en salarispolitiek, arbeidsdiscipline e.a. De verschillende belangengroeperingen kunnen door middel van adviesorganen worden ingeschakeld.

Indien aldus uitgevoerd, is er waarschijnlijk geen reden om nationalisatie ondoelmatig te achten. Genationaliseerde en vrije sectoren kunnen dan ook zonder bezwaar naast elkaar blijven bestaan. Ondanks het feit, dat beide elementen vormen van sterk uiteenlopende maatschappijvormen, is er door de gemeenschappelijke materie (i.c. het deelnemen aan het productieproces) daartoe voldoende overeenkomst aanwezig.

Het voornaamste gebod is en blijft, om bij de beslissing over al of niet nationaliseren zoveel mogelijk de concrete omstandigheden te laten spreken en te rade te gaan bij de reeds aanwezige ervaringen. Men zie dit artikel als een poging tot het aanwijzen van die punten, die bij de inventarisatie van ervaringen van belang zijn ⁵⁾.

Scheveningen.

F. HARTOG.

⁵⁾ Voor een meer gedetailleerde beschouwing over de praktijk der recente nationalisaties verwijs ik naar mijn door de Arbeiderspers uitgegeven brochure: „De les van de na-oorlogse nationalisaties”, 1950.

DE TOEKOMST VAN DE MIDDENSTAND.

Bij het lezen van het merendeel der publicaties, die door middenstandsorganisaties uitgegeven worden, en van redevoeringen, uitgesproken door de meest gezaghebbende vertegenwoordigers van deze sociale klasse, krijgt men onwillekeurig de indruk, dat de middenstand dodelijk bedreigd is: de middenstandsondernemingen schijnen inderdaad gevaarlijk bedreigd door een uiterst snelle en machtige expansie van de grote industriële en commerciële bedrijven, die de markt beheersen, door een sterk georganiseerde arbeidersklasse, wier actie in het economisch leven overwegend wordt, en tenslotte door een meer overweldigende Staat, die onder het motto van planificatie en nationalisatie in werkelijkheid de ondernemingen slechts van hun autonomie tracht te beroven. Al het waardevolle, dat voor een land besloten ligt in de

kleine en middenondernemingen, de zelfstandigheid, de persoonlijke autonomie, het initiatief en de voorzorg, de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid en de gehechtheid aan het privé eigendom, blijken in het gedrang gebracht door drie krachten, deze van het grootbedrijf, van het proletariaat en van de Staat.

Deze manier, waarop men de zaken ziet en die ik „catastrofaal” noem, heeft in de middenstandskringen veel ingang gevonden. En ogenschijnlijk bevestigen de feiten het standpunt der pessimisten. Het staat vast, dat de kleine en middenindustrie sedert anderhalve eeuw een grote achteruitgang moest boeken ten opzichte van de grootnijverheid. Het machinisme, dat op het einde van de 18de eeuw zijn invloed liet gevoelen en de daaruit voortvloeiende industriële revolutie, hebben geleid tot een steeds grotere concentratie van ondernemingen en kapitalen, waaruit ondernemingen ontstonden, die wegens de kapitalen welke zij verenigden en de loontrekkenden, waaraan zij werk verschaften, in het nationale bedrijfsleven een overwegende plaats ingenomen hebben. De vroegere ambachten verdwenen, verouderde technieken moesten de plaats ruimen voor nieuwe werkmethoden. Hetzelfde geldt eveneens voor de sector van de distributie, waar de zelfstandige arbeiders het hoofd moeten bieden aan een zeer hevige concurrentie vanwege nieuwe en geëvolueerde distributievormen, waaronder de verbruikerscoöperatieven, die opgericht of gesteund worden door de arbeiderswereld.

Zelfs het levensrhythme blijkt nadelig voor de middenstand: het wordt nodig steeds meer en meer te produceren in een sneller tempo en tegen lagere prijzen; om aan deze eisen te voldoen neemt men zijn toevlucht tot gestandaardiseerde producten. Wie van „standaardisatie” spreekt, bedoelt vaak anonimiteit, mindere kwaliteit, en in ieder geval het verdwijnen van al wat de originaliteit van het individueel product uitmaakt. Seriewerk, mechanische productie, gestandaardiseerde productie, zijn voor het merendeel der industriële landen de essentiële kenmerken der economische evolutie. Zij schijnen de pessimistische vooruitzichten te bevestigen van hen, die de geleidelijke en onafwendbare verdwijning aankondigen van de middenstand.

De gebeurtenissen liggen echter niet geheel in de lijn van deze pessimistische vooruitzichten. In de moderne economie bestaan er sectoren, die eigen zijn aan de kleine en middenondernemingen en die zullen blijven voortleven. In het ambachtswezen zijn het:

- de productie afgestemd op een gelocaliseerde clientèle, de werken, die beantwoorden aan de behoeften en aan de speciale smaak van een verbruiker;
- het reparatuur- en monteerwerk, zoals het door de slotenmaker, de uurwerkmaker, de electricien en de schoenmaker uitgevoerd wordt;
- de groep, wier bedrijvigheid bestaat uit het verlenen van diensten aan personen (de haarkappers, de wasserijbedrijven, de ververijen enz.);
- de kunstambachten.

In deze sectoren handhaven zich de ambachtelijke ondernemingen en de kleine en middenindustrieën; zij behouden het bestendig contact met de clientèle en beantwoorden aan de persoonlijke smaak der cliënten. Zij wijken niet omdat zij beantwoorden aan een noodzakelijkheid; de verbruiker, de cliënt — van wie uiteindelijk alles afhangt — zal, voor zekere producten, werken en diensten, zich bij voorkeur tot een ambachtsman of kleine industrieel wenden, die hij persoonlijk kent, wiens arbeid hij, reeds kon waarderen en van wie hij terecht een uitvoering kan verwachten, die aan zijn smaak voldoet.

Ik voeg hieraan toe, dat de technische vooruitgang, in plaats van een bedreiging te zijn voor de klein- en middenindustrie, zoals zulks door zekere schrijvers voorspeld werd, de zelfstandige onderneming integendeel bevordert: de aanwending van de electriciteit voor de verlichting, de

verwarming en de keukeninstallaties heeft nieuwe bedrijven in het leven geroepen, zoals reparatuur-, installatie-, monter- en constructiebedrijven. Bij het verschijnen van de radio ontstonden ontelbare werkhuizen van fabrikanten, installateurs, techniciens, enz. Hetzelfde kan trouwens gezegd worden voor de rijwiel-, de motorfietsen- en de autobedrijven. Indien de economische evolutie het verwijnen van typisch oude ambachten en van bepaalde werkmethoden tot gevolg had, opende zij nochtans nieuwe horizonten en nieuwe mogelijkheden voor de ambachtslieden en kleine industriëlen, die met ondernemingsgeest bezielde zijn.

Een gelijkaardige toestand vindt men terug bij de kleinhandel. De grote distributie-ondernemingen zijn gevaarlijke mededingers voor de kleine zelfstandige winkels. Maar ook hier constateert men, dat de concentratiebeweging niet noodzakelijk de zelfstandige ondernemingen ten gronde richt. Wanneer de Belgische verbruikers zich op een bepaald ogenblik voor zekere artikelen, zoals suiker, moesten inschrijven bij een winkelier, hebben zij hun trouw aan de zelfstandige handel bewezen: 78,37 pCt der inschrijvingen werd bij zelfstandige kleinhandelaars genomen. Deze trouw vanwege de clientèle is te wijten aan menigvuldige factoren: de persoonlijke relaties, de gemakkelijker van bevoorrading bij de handelaar uit de buurt en ook het feit, dat de huishoudster, die verplicht is zelf haar boodschappen te doen, de voorkeur geeft aan de dichtstbijgelegen winkel om zich te bevoorraden in producten van eerste noodwendigheid.

Kortom, in strijd met de vooruitzichten en de vrees, die in verschillende milieus tot uiting kwam, is er in het huidige economisch bestel plaats voor de zelfstandige onderneming. Naast de georganiseerde sector, afgestemd op massaproductie en op de vraag van de markt, bestaat er een sector — deze der zelfstandige ondernemingen — die beantwoordt aan de smaak en de behoeften van de verbruikers.

Het voortbestaan van de kleine zelfstandige ondernemingen naast de grote sterk geconcentreerde bedrijven, die over veel werkrachten beschikken, belangrijke kapitalen verenigen, en aanzienlijke actiemiddelen bezitten, is niet aan de aandacht van de economisten ontsnapt. Wanneer sommigen onder hen voorzien hadden, dat de grote ondernemingen, die in grote hoeveelheden en aan verminderde prijzen kunnen afzetten, binnenkort de markten zouden overstelpen en verzadigen en aldus de kleine ondernemingen, wier productievermogen beperkt is, terwijl de kostende prijs hoog blijft, verdringen, constateert men overal, dat de twee productievormen, grote en kleine, zeer goed naast elkaar bestaan.

Veel meer, een zeer aandachtige analyse van de statistieken over de actieve bevolking doet ons inzien, dat sedert de laatste 75 jaar het percentage van de actieve bevolking, werkzaam in de landbouwsector in het merendeel der grote industriële landen bestendig daalde, terwijl deze te werk gesteld in de nijverheid, na aanzienlijk gestegen te zijn thans op een bijna gelijk niveau blijft; tijdens dezelfde periode steeg de actieve bevolking in de distributiesector steeds in een veel grotere verhouding. In dit verband verwijzen wij naar de cijfers aangehaald door de heer André Siegfried, Professor aan het Instituut voor Politieke Studiën te Parijs: uit de verschillende decennale tellingen, uitgevoerd in de Verenigde Staten, blijkt, dat het percentage der landbouwproducenten in de actieve bevolking tot 53 daalde in 1870, tot 26 in 1920, tot 21 in 1930 en tot 18,8 in 1940; dezelfde neiging vertoont zich in de nijverheid, waar het aantal producenten, na tussen 1870 en 1920 van 23 tot 33 pCt gestegen te zijn, in 1930 tot 31 pCt daalde en in 1940 31,5 pCt bereikte. Doch tijdens dezelfde perioden steeg het aantal personen te werk gesteld in de distributie van 28 pCt in 1870, tot 41 pCt in 1920, tot 48 pCt in 1930, tot 49,7 pCt in 1940.

Hier wens ik de aandacht te vestigen op een uiterst

belangrijke studie van de hand van de heer Jean Fourastie, Professor aan het Nationaal Conservatorium voor Kunsten en Ambachten te Parijs. De heer Fourastie heeft de evolutie, waarover ik reeds sprak, meer speciaal bestudeerd; hij legde de resultaten van zijn opzoekingen vast in een boeiend boek, dat ik aan een ieder, die twijfelt aan de toekomst van de middenstand, aanbeveel, namelijk „Le grand espoir du XXe siècle”¹⁾.

De heer Fourastie verdeelt de economie in drie sectoren: de *primaire* of landbouwsector, die essentieel is voor de voeding en de kleding; de *secondaire* of industriële sector en de *tertiaire* sector, die de handel, de administratie, het onderwijs, de vrije beroepen en een groot aantal handwerkersambachten omvat. Deze tertiaire sector omsluit de „middenstand” in de breedste zin van het woord.

Bij de aanvang van de industriële revolutie, d.w.z. op het einde van de 18de eeuw, kon de totale productie als volgt worden onderverdeeld:

de landbouwproductie (of *primaire*): 80 pCt;

de *secondaire* productie: 10 pCt;

de *tertiaire* productie: 10 pCt.

Daarna volgde er een periode van enorme en zeer snelle expansie van de *secondaire* of industriële productie ten nadele van de landbouw. Op dit ogenblik is deze periode beëindigd. De *secondaire* productie loopt terug, weliswaar in een geringere verhouding en minder vlug dan de landbouwproductie, maar zij gaat nochtans achteruit ten voordele van de *tertiaire* productie.

De heer Fourastie illustreert deze evolutie door zeer treffende voorbeelden.

Rond 1865 bedroeg het aandeel van de landbouw in het nationaal inkomen van Frankrijk 11,7 mrd frs aan de waarde van dit tijdstip en op een totaal van 20 mrd frs, hetzij 58 pCt. In 1930 was dit aandeel van de landbouw op 21 pCt teruggevallen. Het aandeel van de *secondaire* productie steeg van 21 tot 31 pCt en dat van de *tertiaire* productie van 11 tot 30 pCt.

Ziehier, aldus de heer Fourastie (blz. 57), de plaats, die de drie grote sectoren, namelijk de *primaire*, de *secondaire* en de *tertiaire*, respectievelijk innemen in het nationaal bedrijfsleven der Verenigde Staten. De door de schrijver opgegeven percentages behelzen het aandeel, dat de verschillende productiesectoren hebben in het totaal nationaal inkomen van Amerika.

	Primaire	Secondaire	Tertiaire	Inkomsten van woonsten	Totaal
	(in procenten)				
1850	32	19	42	7	100
1870	25	24	45	6	100
1900	19	30	44	7	100
1920	12	31	51	6	100
1935	9	25	60	6	100

Het voorbeeld van de Verenigde Staten, die zo vaak geroemd worden om hun industriële machtsontplooiingen indrukwekkende concentratie van ondernemingen, is werkelijk kenschetsend: spijs alle voorzorgen, die in dit ontzaglijk land genomen werden, hoeken de kleine ondernemingen meer vooruitgang dan de grootnijverheid en verschaften meer aan de helft van de actieve bevolking. Dezelfde auteur geeft ons voorbeelden van Zweden en Groot-Brittannië. Maar hetgeen wij hierboven hebben aangehaald bewijst reeds voldoende het belang van de verplaatsingen en verschuivingen, die aanvankelijk liepen van de landbouwproductie naar de industriële productie, en later van deze twee sectoren naar de derde.

Om deze cijfers beter te begrijpen, blijkt het nodig de omvang van de „*tertiaire*” sector nauwkeurig te bepalen. Deze laatste omvat: de handel in zijn geheel (voeding, kleding, vervoer, agentschappen, boekwinkels, kranten-

¹⁾ Presses Universitaires de France, Paris 1949.

verkoop, ameublement-, metaal-, hout- en lederhandel enz.); de private diensten (spijshuizen, dienstverlening aan personen, huispersoneel, wasserijen, ververijen, bioscopen en schouwburgen, maar ook vrije beroepen); de banken en verzekeringen. De heer Fourastie rangschikt onder de vrije beroepen, de onderwijzers, de professors, de wetsgeleerden, de kerkbedienaars, de literators, de wetenschapsmensen, de kunstenaars, en eveneens het personeel van openbare en private diensten, d.w.z. alle bedienden uit de private sector en de agenten der openbare administraties.

Schrijver beperkt zich niet tot het stellen van een diagnose van de huidige toestand of tot het constateren van deze aanzienlijke ontwikkeling van de tertiaire sector, die zoals wij reeds verklaarden, de middenstand in de breedste zin van het woord omvat.

Hij richt zijn blikken ook naar de toekomst en loopt de gebeurtenissen misschien stoutmoedig vooruit door zich met een overgroot optimisme over het bestaan van de middenstand uit te spreken.

Een korte aanhaling uit zijn werk geeft ons een overzicht van zijn voorspellingen. Schrijver geeft een beschouwing over „de woonst in het jaar 1960”, wanneer de tertiaire beschaving de secundaire of industriële, zoals wij haar thans kennen, zal verdrongen hebben:

„De woonst, die in de tertiaire beschaving de voorkeur zal genieten, zal niets gemeen hebben met de droevige agglomeratie uit de secundaire tijden. Niet alleen zal het verschil te vinden zijn in de geografische ligging, de kalmte, de netheid, het zonnig uitzicht, de parken en de eenheid met de natuur, maar het zal vooral tot uiting komen in de organisatie en de binneninrichting. Het merendeel der appartementsgebouwen voor werklieden en kleine burgers, die wij thans in onze steden aantreffen, zijn schuiloorden, die slechts verschillen van de krotwoningen onzer voorouders door de gasverwarming en de electriciteit. Het huis in de toekomst zal een ware machine zijn, die benevens de verwarming en de verlichting, het merendeel der persoonlijke diensten zal uitvoeren en zoveel mogelijk zal voldoen aan de onverzadigbare behoeften der tertiaire tijden. Millioenen huizen in Zweden, Noorwegen, Canada, de Verenigde Staten, Australië, Nieuw-Zeeland en Zuid-Afrika, laten ons toe thans reeds een nauwkeurig idee te vormen van hetgeen de middelmatige woonst der toekomstige mensheid zal worden: de uitrusting van de keuken brengt een totale verandering mede in het leven van de huishoudster en wekt in haar de ambitie op naar de elegantie en later naar een intellectuele opvoeding. De inrichting, die het nodige comfort geeft en gelegenheid tot vermaak biedt, zal een gevarieerde rust toelaten (radio, bioscoop, phono), die, wat men er ook over denke, de intellectuele en morele beschaving veel meer ten goede komt dan de kroeg. De uitrusting, die de persoonlijke verzorging beoogt, ontwikkelt tenslotte de openbare gezondheid en — wat niet te verwaarlozen valt — verhoogt de eerbied voor de mens, voor zijn eigen persoonlijkheid en verbetert in sterke mate het esthetische peil van de menselijke samenleving” (blz. 181—182).

Inhakend bij deze redenering kan men zich afvragen, of wij in een min of meer nabije toekomst geen verzadiging zullen kennen van de tertiaire sector, met andere woorden, of wij niet in een zulkdanige overvloed zullen leven, dat de gebruikers niet meer weten wat er mede te beginnen. De heer Fourastie antwoordt hierop, dat de behoefte aan „diensten” bij de mensen zal aangroeien naarmate de beschaving en het comfort zich ontwikkelen: de behoefte aan diensten groeit aan met de gemiddelde rijkdom van het individu, omdat deze laatste steeds zal trachten de genoegens van welke aard ook, en de ontspanningen, die binnen zijn bereik liggen, in evenwicht te brengen met de tijd, die hem voor genot overblijft. De smaak wordt meer individueel, het peil van de afge-

mene ontwikkeling stijgt, meer en meer zal men het originele zoeken en bijgevolg ook de geïndividualiseerde artikelen, het boekbinden bijvoorbeeld, waarin een persoonlijk karakter kan gelegd worden, het tafelgereedschap met gegraveerde beginletters, met een woord, de geïndividualiseerde productie, die tot het ambachtswezen behoort. Anderzijds vergt de technische vooruitgang een grotere intellectuele inspanning: aan de basis van deze vooruitgang ligt immers de wetenschappelijke arbeid, waarvan de uitvoering gesteund is op een gedachte, een organisatie, met andere woorden, waarvan de uitvoering meer voorbereiding, dus ook meer navorsers, zoekers en denkers vergt, die allen tot de tertiaire sector behoren, zoals wij hem vooraf bepaalden.

En tenslotte komt de heer Fourastie tot de conclusie, dat wij een verplaatsing der actieve bevolking van de primaire naar de tertiaire sector meemaken, en de toename aan belangrijkheid van deze tertiaire sector kunnen onderkennen aan een bredere verspreiding van het onderwijs, een meer humanistische inrichting van de woonst en een stijging van de levensstandaard. Zo ziet hij de tertiaire beschaving in de toekomst.

De redenering, waarvan ik de leidraad heb willen uitspreken in deze samenvatting, is beslist origineel en aantrekkelijk. Nochtans zou het wellicht al te paradoxaal klinken te beweren, dat de ontwikkeling van de tertiaire sector hoofdzakelijk te wijten is aan het feit, dat zij door de technische vooruitgang niet wordt beklemd.

Een dergelijke redenering zou ons er inderdaad toe brengen te besluiten, dat de middenstand — die zich zoals wij verklaarden identificeert met de tertiaire sector — zich slechts zal ontwikkelen naarmate hij van de technische vooruitgang verstoken blijft of er slechts in geringe mate gebruik van maakt.

Zulks blijkt wel degelijk de thesis te zijn van de schrijver, wiens werk wij commentarieerden. Doch het is eerder moeilijk zich accoord te verklaren met een thesis, die uiteindelijk ontmoedigend werkt of de krachtsinspanningen veroordeelt, die de verbetering der beroepsopleiding van de middenstand beogen, het technisch niveau trachten te verheffen, en de uitrusting en de werkmethode der ondernemingen rationeler wensen in te stellen.

In wezen schijnt de door Professor Fourastie beschreven evolutie, in haar essentiële lijnen, de werkelijkheid na te komen en zij blijft aanmoedigend voor de middenstand, maar leidt toch tot een negatieve conclusie in verband met de technische vooruitgang. Wij zijn integendeel van oordeel, dat de kleine en middenondernemingen uit het ambachtswezen, de kleinnijverheid en de handel hun werkmethode moeten volmaken en de beroepsopleiding hunner leiders opvoeren om weerstand te kunnen bieden aan de concurrentie der grote productie- en distributievormen. Het is juist die gedachte, welke in Nederland en België voorziet en tot een aanzienlijke krachtsinspanning leidt om het beroepsniveau van de middenstand te verheffen. Zelfs wanneer men zich houdt bij het standpunt van de heer Fourastie moet men toch erkennen, dat een volhardend streven in genoemde richting de middenstand beter geschikt zal maken om aan de gemeenschap „diensten te bewijzen”: en in feite is het begrip „dienstverlening” juist doorslaggevend in de tertiaire sector van het bedrijfsleven.

Brussel.

MARCEL LALOIRE.

DE MOGELIJKHEDEN TOT BEHEERSING DER WOLPRIJZEN.

De prijzen op de wereldwolmarkt zijn gedurende enkele maanden tot formidabel hoog niveau geklommen. Hoe hoog de prijzen thans zijn gestegen in vergelijking met die van vóór de oorlog, wordt duidelijk weergegeven in onderstaand staatje.

	1939 (gemiddeld)	(per 15 Juli)	1950 (per 1 Sept.)	(per 1 Nov.)
70s ..	f 1,54½	f 16,17	f 23,—	f 24,—
64s ..	„ 1,44	„ 14,70	„ 21,10	„ 22,20
60s ..	„ 1,23½	„ 13,21	„ 20,20	„ 21,—
58s ..	„ 1,23½	„ 10,90	„ 17,25	„ 15,40
56s ..	„ 1,17	„ 8,24	„ 15,20	„ 15,70
50s ..	„ 0,99½	„ 6,96	„ 13,75	„ 13,75
48s ..	„ 0,96	„ 6,75	„ 13,62	„ 13,62

De bovenstaande prijzen zijn genoteerd f.c. Londen en per kg. Hierbij werd rekening gehouden met de valutabasis van 1939, nl. dat 1 £ destijds gewaardeerd werd tegen gemiddeld f 7,50, terwijl thans het £ op f 10,65 staat.

Het is niet te verwonderen, dat tegen deze laatste „boom” hoe langer hoe meer oppositie is ontstaan.

Als we in het kort de bezwaren van de diverse groepen personen, die met deze grondstoffenprijzen te maken hebben, nagaan, dan komen degenen, die wol in hun productieproces verwerken geleidelijkaan door deze hausse in een ongunstige positie te verkeren. Niet alleen vrezzen zij de productieprijzen niet meer te kunnen maken, maar hun liquiditeitspositie laat niet toe, dat hun voorraden wol op een verantwoord peil blijven in verband met hun normale bedrijfsbehoeften, tenzij zij dit met vreemde middelen gaan financieren.

Het gevolg van hun eerste zal zijn, dat, om hun prijzen zo veel mogelijk binnen de koopkracht van het publiek te houden, zij genoodzaakt zullen zijn voor hun grondstoffen substitutie-artikelen te zoeken, zoals celvezel, kunstwol, nylon, katoen, enz. Het zal duidelijk zijn, dat de kwaliteit van het afgewerkt artikel daaronder aanzienlijk zal lijden.

De onder politieke invloed opgewekte kooplust van het publiek is de laatste weken belangrijk afgenomen, en zo zal de geringe koopkracht der bevolking zich thans dubbel doen gelden.

De liquiditeitsmoeilijkheden, die de producenten onder vinden, zijn allerminst geringe te noemen, daar niet alleen de grondstoffenvoorraden een zeer groot bedrag aan liquide middelen vasthouden, maar importen uit overzeese productielanden zijn veel minder aantrekkelijk geworden om dezelfde reden. Daarnaast is het bezwaar aan debiteuren in de boeken van de fabrikanten aanzienlijk opgelopen. Dit alles moet voor het grootste deel worden geschoven op rekening van het abnormaal hoge prijsniveau.

Bezien we een ogenblik de positie van de wolhandelaars, dan blijkt, dat ook zij weinig enthousiasme aan de dag kunnen leggen voor bovengenoemde hoge prijzen. Het Prijsbeheersingsbesluit van eind vorig jaar is aan de wolhandelaar in de destijds geldende omstandigheden wel wat tegemoet getreden, juridisch evenwel is er een zeer merkwaardige situatie geschapen. Immers, wat was het doel? Na de oorlog mocht de wolhandelaar zijn prijs uitsluitend op de historische kostprijs calculeren. Gedurende het vorig jaar is daarin verandering gekomen. Toen gold, dat de wolhandelaar bij het stellen van zijn verkoopprijs gemiddeld uitgaande van de vervangingswaarde, mits gemiddeld per jaar niet meer winst zou worden gemaakt dan een te noemen bepaald nominaal bedrag. Dat toen het genoemde nominale winstbedrag wellicht reëel was, verheelt niet, dat bij het huidige prijsniveau het percentage vrijwel nihil wordt. Immers, was het bijv. redelijk op een verkoopprijs van f 5 een winst te maken van ca 25 cent, zijnde ca 5 pCt, dan is dit percentage op dezelfde wol van thans f 15 nog slechts ca 1²/₃. Een winstmarge, die zelfs door een agent in zijn provisie wordt overtroffen.

Zijn omzet loopt aanzienlijk terug. Niet alleen wordt hij getroffen door de bovenomschreven politiek van de producenten, de wolgrondstoffen te substitueren, maar de hoge prijs doet hem, toerist voorzichtig te zijn met zijn voorraadvoornit, en terven van inzichting zullen een beperkte voorraad te houden. De risico's worden steeds groter, terwijl de beloning relatief zeer gering gaat worden.

Een groep personen, die met deze wolprijzen ook te maken heeft, maar die uit de aard der zaak minder bezwaren zal hebben tegen deze hausse, is die der „wool-growers”. Weliswaar gaan er stemmen op, dat ook deze groep van belanghebbenden wat sceptisch staat tegenover de hoge prijzen, en naar een lager prijsniveau verlangt, maar o.i. zijn daarvoor weinig steekhoudende argumenten aan te voeren, en het ligt niet in de lijn der verwachtingen, dat zij hoere prijzen gunstig beoordeelen.

In „The Wool Record” van 5 October ll. staat op blz. 1051 te lezen:

„It would, perhaps, be going too far to presume that a similar wave of approval will be generally evidenced among woolgrowers as a whole. Although there are not wanting signs of trepidation even in the latter circles regarding a possible bitter aftermath to the present boom, it would be unreasonable to expect those who thus find fortunes being thrust upon them so unexpectedly to protest or rail against it. To apply the acid test, however, it is extremely improbable that there would be any real support from any quarter for an attempt arbitrarily to maintain values at anything like their present level through the medium of a minimum reserve price scheme”.

Dat de „woolgrowers” zelf weinig bezwaar maken tegen deze hoge prijzen, verheelt nog niet, dat de Australische Regering het daar ten volle mee eens kan zijn. Immers, de Overheid in Australië ziet, zoals trouwens door meer regeringen in wolproducerende landen gevreesd wordt, duidelijk het gevaar van inflatie te staan. Voorop gesteld dient te worden, dat alleen dan deze zeer hoge wolprijzen een inflatietendentie kunnen veroorzaken, indien wol een zeer belangrijk exportquantum inneemt op het totaal der te exporteren goederen. Australië exporteerde zeer globaal gezien per jaar voor f 4 mrd aan wol, wat bij het huidige prijsniveau zeker tot een bedrag van ruim f 7 mrd zal oplopen. Het is wel duidelijk, dat de Australische Regering niet onverschillig kan blijven voor een extra-geldstroom van circa f 3 mrd. De verhouding geld contra goederen zou ongetwijfeld te zeer uit haar evenwicht geraken en geldontwaarding ten gevolge hebben. Uiteraard zal de Australische Regering maatregelen kunnen nemen tegen de exorbitante winsten en deze kunnen afnemen, zoals trouwens de Australische econoom Copland dan ook heeft voorgesteld. Zijn voorstel was om 33¹/₃ pCt te heffen, hetgeen echter niet tot stand kon komen door de grote tegenwerking en macht van de „wool-growers” in het Australische Parlement. Wel is het mogelijk geworden van de omzet, die de „woolgrowers” in de Australische veiling maken, direct 7¹/₂ pCt te heffen, en dat in een fonds te storten. Hierop komen we nog nader terug.

* *

Uit het bovenstaande blijkt, dat grote groepen personen gebaat zouden zijn met een prijsniveau van wol, dat in de eerste plaats veel lager is, maar dat evenwel van meer beheer zou kunnen worden, een zekere beheersing van de conjuncturele slumps en hausses, zoals we die respectievelijk in de crisisjaren van vóór de oorlog hadden en zoals we die thans kennen.

Eens en ander was mede het onderwerp van bespreking tijdens de conferentie van de Wool Study Group of the International Trade Organisation, welke Maandag 2 October ll. te Londen werd begonnen en welke inmiddels onlangs werd beëindigd.

De Group heeft vertrouwen in een geleidelijke daling van de wolprijzen, daar de achterstand in de productie van wol tegenover de consumptie langzaam minder wordt. Dit verklaart zij uit twee factoren:

1. de inhaalvraag en het aanvullen van de voorraden loopt geleidelijkaan ten einde;

2. de verbruikers zullen hoe langer hoe meer tegenstand bieden tegen de hoge prijzen;

Dat de productie geleidelijk toeneemt, blijkt uit het volgende staqtje:

1934/38	1.705	mln. kg	in het vet	(gemiddeld)
1943/49	1.702	"	"	"
1949/50	1.772	"	"	"
1950/51	1.790	"	"	"

Voortgaande op dit door de Wool Study Group ingenomen standpunt, werd beschouwd in welke mate het mogelijk is, zonder al te zeer afbreuk te doen aan een maatschappij van vrije marktvoorming, de wolprijs (in zeer beperkte mate) op bevredigende wijze aan banden te leggen. Een uitschakeling van prijsfluctuaties op de lange duur was niet zo zeer onderwerp van bespreking, daar hierdoor het huidige systeem van veilen geheel zou komen te vervallen.

Veel meer werd aandacht besteed aan een beperking der fluctuaties en wel door per jaar een minimum prijs vast te stellen (de zgn. „reserve price”), wat met zich zou moeten brengen een tegen een bepaalde minimum prijs gegarandeerd aankopen van wol door een organisatie, wanneer de prijs daar eventueel beneden zou dalen.

Door de Joint Organisation of the United Kingdom werd al gedurende de oorlog tegen een gegarandeerde prijs wol ingekocht. Stilzwijgend werd deze functie ook nog enige tijd uitgeoefend na de oorlog, en zo kwam het, dat, toen in Maart 1948 de prijs van de crossbred New Zealand fleeces daalden tot 24/25 pence per lb, clean basis, f.o.b. London, het aangeboden kwantum, dat geen hogere prijs kon halen, door de Overheid werd opgekocht. Later werden deze voorraden weer geliquideerd naarmate de prijs steeg, hetgeen in hetzelfde jaar reeds het geval was:

	1948			
Maart	April	Juni	November	
24	27	29	37½	
25	30	31	41	

De cijfers geven weer, fleeces verschillende kwaliteiten crossbred New Zealand fleeces genoteerd in pence per lb clean basis, f.o.b. London.

Op deze wijze werd door de Joint Organisation gedurende de oorlogsjaren meer dan 10 mln balen ingekocht, terwijl in de na-oorlogse periode deze geweldige voorraad op 500.000 balen na geliquideerd werd.

In feite werd door de Wool Study Group dus meer de minimum prijs bestudeerd, dan dat zij problemen van de maximum prijs in haar beschouwingen betrok. Maximum prijzen zijn naar haar mening niet te rijmen met het systeem der veilingen.

Een allocatiesysteem heeft, naast het uitschakelen der veilingen, meer praktische bezwaren, die typisch zijn voor de wolbranche: de duizenden soorten wol laten zich niet op redelijke basis verdelen, een bepaalde soort kan op een gegeven moment veel meer gewenst zijn dan een andere soort. Als voorbeeld kan de gecarboniseerde wol dienen, waarbij veel meer kosten moeten worden goedgemaakt door de carboniseerlonen dan enkel scoured wol. De scoured wol werd op de laatste veiling in Londen hoger gewaardeerd en verkocht. De veilingen moeten immers aan iedere wolsoort hun plaats in de rij der waarderingen aanwijzen.

Een essentieel probleem is, hoe men aan het benodigde kapitaal moet komen om op de wereldmarkt in voldoende mate te kunnen ingrijpen. Hoewel het voor de hand ligt, dat de enorme kapitaalvoorming, die het liquideren van de zojuist genoemde voorraad der Joint Organisation met zich bracht, zou kunnen worden aangewend als fonds om aankopen te verrichten bij de eventuele toekomstige prijsdaling, was daar de Britse Regering geenszins voor te vinden. De Regering was van mening, dat zij door kapitaalparticipatie de groep „woolgrowers” onrechtvaardig zou

bevoordelen boven de groep consumenten. Daaraan wenste zij niet mede te werken.

Het fonds moest dus door anderen bijeengebracht worden. Prof. Douglas Copland, vice-president van de Australische Nationale Universiteit, was nu in deze de pionier.

Tweederde van het 33 $\frac{1}{3}$ pCt uitvoerrecht — volgens de voorgestelde maatregel om inflatie tegen te gaan — zou worden gestort in een soort wolprijsstabilisatiefonds, terwijl het restant als subsidie zou moeten dienen ter veredeling van de wolproductie in Australië en als subsidie op de binnenlandse consumptieprijzen van textiel en schapenvlees.

Zoals vermeld, vond dit plan geen doorgang, daar het op verzet stuitte van de „woolgrowers”, een groep personen met een niet te onderschatten machtspositie in Australië, maar werd in September 1950 besloten voor het komende seizoen 7½ pCt te heffen op de opbrengst van de wolverkoop.

Een en ander werd door de Australische Minister van Handel in drie wetsontwerpen vastgelegd:

1. een wetsontwerp over een heffing op de opbrengst van schapenwol, ingaande het seizoen 1950/51;

2. een wetsontwerp om verbindende bepalingen betreffende controlemaatregelen te nemen op de besteding van het te vormen fonds via de heffingen op de opbrengsten van de wolverkoop;

3. een wetsontwerp, dat een afscheiding van het tot dusver gevormde fonds beoogt ten aanzien van het nu te vormen fonds.

De valorisatie, dus het nivelleren van het aanbod, heeft toch nog wel enkele voetangels en klemmen. Uit bovenstaande cijfers zal het duidelijk zijn, dat een zeer groot fonds nodig zou zijn om aan alle eventualiteiten het hoofd te kunnen bieden. De „reserve price” moet op een dusdanig peil liggen, dat aan de „woolgrowers” moet een redelijke winst wordt gelaten, doch niet daarboven, zodat de productie te grote vormen zou kunnen gaan aannemen en de productie niet helemaal meer door de vraag zou kunnen worden opgenomen (dit eventueel te zien „in the long run”). Tevens zouden maatregelen genomen moeten worden om de consumptie op te voeren.

Wat de algemeenheid in de wens tot een goed functionerend stabilisatiefonds betreft, kan tot slot nog worden opgemerkt, dat Nieuw Zeeland zowel als Zuid-Afrika zich in principe achter de plannen van de Australische Regering hebben geplaatst.

* *

Na een en ander in beschouwing te hebben genomen betreffende de beheersing van de minimum wolprijs, vragen we ons toch af, of, ondanks het zeer terechte oordeel van de Wool Study Group, dat de beheersing van de maximum prijs de vrije marktvoorming totaal uitschakelt, en dus ook het systeem van veilen zou moeten worden prijsgegeven, het niet mogelijk is, de prijzen enigermate te beïnvloeden, zodat de schommelingen niet al te hevig zouden zijn in de toekomst.

Ons inziens zou een matige beïnvloeding van de wolprijs in the long run toch wel enigszins kunnen worden bereikt, zander al te zeer het karakter van het vrije goedingssysteem aan te moeten laten karak.

Het eventueel te vormen fonds, dienende om ingrijpen bij een prijsval onder de gegarandeerde prijs mogelijk te maken, zal tevens kunnen dienen bij de beïnvloeding van de hoge prijzen. Wanneer in een crisisperiode de prijzen het nodig maken, dat de Organisatie een voorraad wol gaat aanleggen voor betere tijden, dan zal, mits dit quantum voldoende is, het mogelijk zijn, deze voorraad te liquideren op een moment, dat de prijzen zeer hoog zullen zijn opgelopen. Oorlogen en bepaalde abrupt werkende politieke oorzaken eisen te veel van het normale

marktaanbod, zodat hiertegen niet voldoende maatregelen genomen kunnen worden.

We bedoelen hier dan ook vooral de conjuncturele baisse en hausse. De moeilijkheid zal echter zijn, wát een hoge prijs genoemd zal worden, en wanneer dus tot liquidatie zal moeten worden overgegaan. Ons inziens zal daarom per jaar een prijzenbudget moeten worden opgesteld. Voldoen de feiten aan de verwachtingen, dan zal men niet tot liquidatie moeten overgaan; spelen echter onverwachte factoren een rol gedurende het veilingseizoen, zoals in het afgelopen jaar in Australië niet minder dan 1 miljoen schapen verdronken, om slechts bij een voorbeeld te blijven, dan zou men een hoeveelheid kunnen liquideren overeenkomstig het effect, dat die factoren zullen hebben.

De prijs, waartegen geliquideerd zou moeten worden, moet meegaan met de trend in de conjunctuur. Elk jaar opnieuw zal de productie en consumptie aan een beschouwing moeten worden onderworpen, terwijl aan allerlei omstandigheden tevens aandacht zou moeten worden geschonken.

Tilburg.

A. WOUTERS, econ. drs.

BOEKBESPREKING.

The industrialisation of the British West Indies, door W. Arthur Lewis. In: „Caribbean Economic Review”, Vol. II, No 1, May, 1950, blz. 1—60.

Op het eiland Trinidad zetelt het permanent secretariaat van de in ons land nog steeds weinig bekende Caribische Commissie. In deze commissie werken Amerika, Engeland, Frankrijk en Nederland samen, ter bevordering van het welzijn van hun Caribische staatsdelen. Grote aandacht wordt besteed aan economische vraagstukken, omdat de maatschappelijke toestand op bijna alle Caribische eilanden zorgen wekt. Relletjes, gewapend verzet en de jongste moordaanslag op president Truman zijn de ongewenste uitlaatkleppen voor de sociale spanningen ter plaatse. Het behoeft ons derhalve niet te verwonderen, dat van de zijde van de Caribische Commissie een beroep is gedaan op een aantal vooraanstaande economen. Deze moeten de diagnose van de economische ziekte stellen en middelen voor genezing aanwijzen. Voor een onderzoek van de economie van Puerto Rico en Brits West-Indië (B.W.I.) kon de medewerking worden verkregen van de Westindische academicus W. Arthur Lewis, die hoogleraar aan de Universiteit van Manchester is.

In het artikel, dat wij hier zullen bespreken, geeft Prof. Lewis een studie met betrekking tot B.W.I. In paragraaf I, getiteld „The need for industrialisation”, wordt een duidelijk beeld geschetst van de onharmonisch groeiende structuur van B.W.I. en in het bijzonder van Jamaica. Hierbij wordt de toeneming van de bevolking als een datum aangenomen. Zoals de titel aangeeft wordt de verantwoorde aanvatting van het probleem in de bevordering van de industrialisatie gezien. In paragraaf II, „Which industries?” komt het probleem van de afzetmarkten en de grondstoffen aan de orde. Na analyse van de standplaatsfactoren van een groot aantal industrieën, volgt de keuze der takken van nijverheid, wier vestiging in B.W.I. nuttig wordt geacht. Hierbij wordt aan arbeidsintensiviteit en beperkt brandstofgebruik doorslaggevend waarde gehecht. In paragraaf III, „The technique of industrialisation”, worden de middelen aangegeven om de ontbrekende ondernemers en kapitalen aan te trekken.

De Brits Westindische eilanden dragen een agrarisch karakter. Daar de bebouwbare oppervlakte reeds geheel in cultuur is gebracht en de bevolking met 1½ à 2 pCt 's jaars groeit, is een volkomen bezitloos proletariaat ontstaan. Mechanisatie in de akkerbouw zal deze ontwikkeling nog verscherpen. Hoewel het voor de hand zou liggen in dit verband te pleiten voor een politiek van geboortebepaling,

laat Prof. Lewis het bij de opmerking: „Places so poorly endowed should carry a small population” (blz. 17). Werkloosheid is er een chronisch verschijnsel geworden. Op Jamaica is de verhouding van werklozen tot werkenden 18 : 100, en dat nog wel ten tijde van de hausse gedurende en na de tweede wereldoorlog.

In een poging, de omvang van het probleem quantitatie te bepalen, wordt het aantal werkkringen geschat, dat in de eerste tien jaren geschapen moet worden om de werkloosheid op te vangen. Dit aantal wordt voor Jamaica gesteld op 413.000, waarvan 40 pCt (of 165.000) „basic”. Als uitgangspunt worden nu verder deze 165.000 te scheppen „basic jobs” aangehouden. Door vergroting van het vreemdelingenverkeer en door landverhuizing zouden 11.000, onderscheidenlijk 25.000 „jobs” kunnen worden afgetrokken van de 165.000. De overblijvende, ruim 120.000 werkkringen, zouden dus in nieuwe fabrieken gevonden moeten worden.

Door welke fabrieken? Dit wordt eerst van de kostprijskant bezien. Nadruk wordt daarbij gelegd op het feit, dat het loon in B.W.I. ongeveer de helft is van het loon voor gelijksoortige arbeid in Engeland. Ongeschikt zijn industrieën, die grondstofintensief zijn. Aan minerale grondstoffen is geheel Midden-Amerika arm: men zal dus blokken of staven moeten invoeren voor de noodzakelijke metaalbehoefte. Verder wordt gelet op brandstofgebruik, energiebehoefte en bedrijfsgrootte. Op blz. 26 volgt dan een lijst „Most favourable industries”, meest typische handwerk- (ambachts-) bedrijven.

Aan het afzetprobleem wordt geringe aandacht besteed. Wanneer West-Indië slechts 2 pCt van de invoeren van Noord- en Latijns-Amerika zou kunnen verzorgen, zou het gehele werkloosheidsprobleem opgelost zijn (blz. 32)! In het bijzonder de kansen voor de handel met de Verenigde Staten worden door Prof. Lewis gunstig beoordeeld.

In het derde deel van zijn studie beschrijft Prof. Lewis de maatregelen, die getroffen moeten worden, om buitenlandse kapitaalbezitters en ondernemers voor B.W.I. te interesseren. Deze adviezen zijn van waarde voor elk minder ontwikkeld land, dat wil industrialiseren. Allereerst ware dan — naar het voorbeeld o.a. van Venezuela en Puerto Rico — een industrialisatiebureau op te richten, met kantoren in New York en Londen, om reclame te maken voor de mogelijkheden, die B.W.I. biedt en om de ondernemer, die tot vestiging besloten heeft, alle mogelijke hulp en bijstand te verlenen, in het bijzonder ten aanzien van de bestaande wettelijke bepalingen en ten aanzien van ambtelijke stroefheid en laksheid. Dit bureau moet ook zijn best doen aanvullende kapitaaldeelname in de nieuwe vestigingen te vinden. Wanneer het bureau dit kapitaal niet zou kunnen vinden, zou het zijn toevlucht moeten zoeken bij een op te richten industriebank. Om dit bureau en deze bank behoorlijk te laten werken, moeten zij — meent Prof. Lewis — kunnen beschikken over een bedrag van £ 10 mln, eventueel door B.W.I. in Londen te lenen.

Verder zal de nieuwe ondernemer tegemoet gekomen moeten worden door de bouw van fabrieken. Wanneer er fabrieken klaar staan, zal hij meer interesse tonen, dan wanneer hij lege bouwgrond ziet. Prof. Lewis meent, dat de taak van de Overheid dus niet ophoudt bij de voorziening van aansluitingen op de wegen-, gas- en elektriciteitsnetten, maar dat zij ook fabrieken moet bouwen en tegen lage prijs verhuuren. Hij haalt hier het voorbeeld van Engeland aan, dat na de oorlog 524 fabrieken bouwde, ten bedrage van £ 38 mln. In dit verband is het wellicht belangwekkend er op te wijzen, dat de hoogleraren Dresden en Goudriaan tot de bouw — door particulieren — van enige kantoorpanden op Curaçao adviseerden, ter bevordering van de Antilliaanse handel¹⁾.

Andere aanbevolen steunmaatregelen zijn o.a. reser-

¹⁾ D. Dresden en J. Goudriaan, Rapport Welvaartsplan Nederlandsche Antillen 1946; Curaçao 1947, blz. 38 en 39.

vering van de binnenlandse markt voor de nieuwe fabrikant, beperking van het aantal zijner branchegenoten, verstrekking van goedkoop crediet, verlening van belastingvrijdom in de eerste jaren. De door patenten beschermde industrieën zouden tot vestiging in B.W.I. kunnen worden geprikkeld, wanneer in de wetgeving op de industriële eigendom bepaald werd, dat de erkenning van het patent kan worden ingetrokken, als het artikel niet ter plaatse wordt geproduceerd.

Vele kanten, verbonden aan de industrialisatiepolitiek, heeft de schrijver helder en leerzaam belicht. Enige zwakke plekken kunnen niettemin worden aangewezen.

Allereerst wil het ons voorkomen, dat het afzetprobleem te eenvoudig is gesteld. Men mag niet de gedachte wekken, dat het verwerven van 2 pCt van de invoer van Noorden Latijns-Amerika eenvoudig zou zijn. De kern van het probleem van de afzet is juist zeer minutieus detailwerk²⁾.

Wil men de werklozen uit B.W.I. productieve arbeid geven, dan stelt Prof. Lewis de eis, dat geheel B.W.I. als een eenheid zal worden beschouwd³⁾. Aan eventueel aan te trekken ondernemers zal de afzetmarkt van geheel B.W.I. moeten kunnen worden aangeboden. Dit zal voor enkele gebieden van B.W.I. een nadeel zijn, als niet hier tegenover gesteld kan worden, dat inwoners uit geheel B.W.I. kunnen solliciteren bij de nieuwe nijverheid. Prof. Lewis verzuimt te berekenen voor hoeveel personen dan werkgelegenheid moet worden geboden. Enkel voor Jamaica gaf hij de hierboven reeds genoemde cijfers. Voor 100.000 in de nijverheid te plaatsen personen berekent hij een benodigd kapitaal van £ 130 mln (blz. 38). Wanneer B.W.I. als eenheid genomen wordt, is het aantal werklozen belangrijk groter en stijgt de kapitaalbehoefte naar rato.

Het wil ons voorkomen, dat in de berekening van de 120.000 in de nijverheid te werk te stellen personen, door Prof. Lewis een fout is gemaakt. Van de 165.000 personen, die een „basic job” zouden moeten verkrijgen, trekt hij 25.000 personen af, die zouden emigreren. Een omschrijving van het begrip „basic job” ontbreekt. Maar ook is ons niet duidelijk, waarom de emigrés een belangrijke indirecte werkgelegenheidsvergroting (van 150 pCt) in het land van hun herkomst zouden veroorzaken. Wij zijn van mening, dat de 25.000 emigrés niet afgetrokken moeten worden van de 165.000 in „basic jobs” te plaatsen personen, maar van de 413.000 nodige „extra jobs”. Er blijft dan te voorzien in 388.000 „extra jobs”. Wanneer — zoals Prof. Lewis aanneemt — hiervan 40 pCt „basic jobs” zouden moeten zijn, dan resten ons 155.200 te scheppen „basic jobs”. Als hiervan 11.000 in het vreemdelingenverkeer gevonden kunnen worden, blijven er 144.200 te scheppen „basic jobs”! Het veronderstelde benodigde kapitaal zou dan ruwweg £ 187 mln bedragen en niet £ 130 mln.

In hoeverre is een parallel te trekken tussen B.W.I. en de Nederlandse Antillen?

Op de Nederlandse Antillen is voorlopig stellig nog geen sprake van overbevolking. Wanneer echter het ogenblik aanbreekt, dat alle Venezolaanse aardolie in Venezuela zelf de eerste bewerkingen moet ondergaan⁴⁾, zal de grondslag van de Antilliaanse welvaart grotendeels wegvallen. Terwijl thans 160.000 personen op de eilanden wonen, bedroeg het aantal inwoners vóór de olie-industrie circa 55.900. Naar de mate van inkrimping van de olie-

industrie, zullen de buitenlandse arbeiders wegtrekken. Hun aantal is thans enige duizenden. Zeker is, dat de bevolking van de Nederlandse Antillen thans ten minste twee maal zo groot is als vóór 1914: Zeker is ook, dat de meerderheid van de bevolking in 1914 onder behoeftige omstandigheden leefde, en dat een verdubbelde bevolking, indien zij op de productiviteit van de eigen grond zou zijn aangewezen, in de meest letterlijke zin van het woord door hongers en dorst ten dele zal moeten omkomen. Van het oogenblik af, dat de raffinage der ruwe aardolie zal zijn opgehouden (wat ongetwijfeld niet abrupt maar geleidelijk zal gebeuren), zal er op de Nederlandse Antillen niet 18 pCt van de bevolking werkloos zijn (zoals nu op Jamaica), maar misschien wel 70 à 75 pCt.

Het aantrekkelijke van vestiging van industrieën in B.W.I. is, naar de mening van Prof. Lewis, het lage loonpeil. Ditzelfde kan van de Nederlandse Antillen niet worden gezegd. Nergens in het Caribische gebied heeft het loonpeil een hoogte kunnen bereiken als op de Nederlandse Antillen. Met de achteruitgang van de olie-industrie zal het loonpeil er dalen, maar dit zal een langdurig en pijnlijk proces zijn, waarbij zich allerlei fricties en spanningen kunnen voordoen. Het zal waarschijnlijk lang duren aler men van het loonpeil op de Nederlandse Antillen kan zeggen, dat het even laag is als elders in de Caribische landen. Wel kan in het voordeel van de Nederlandse Antillen worden gezegd, dat de bevolking er gewend is aan het tempo van de moderne industrie, en dat zij beschikt over enige technische schooling. In het algemeen is het niet gewenst, dat een laag loonpeil de enige reden is, waarom nijverheid gevestigd wordt, want met industrialisatie wordt immers juist verhoging van de levensstandaard beoogd.

De Nederlandse Antillen produceren slechts enkele soorten grondstoffen⁵⁾. Industrialisatie zal alleen mogelijk zijn als er exportindustrieën kunnen worden gevestigd, waarbij de grondstoffen van elders zullen worden ingevoerd. In een volk, waar geen industriële voorkomen, zal men buitenlandse ondernemers moeten zien op te nemen. Daar zij hun producten toch weer zullen moeten exporteren, is het het beste, zo constateert Prof. Lewis terecht, wanneer het ondernemers zijn, die reeds relaties hebben met het afzetgebied. De Benedenwindse eilanden liggen in het bijzonder gunstig voor afzet naar Venezuela. Helaas moet worden gememoreerd, dat deze republiek uiterst protectionistisch is ingesteld, en industrialisatie van het eigen land begunstigt door heffing van exorbitant hoge invoerrechten. Voor een exporteur naar Venezuela, die bereid is zijn bedrijf te verplaatsen, bestaat meer aanleiding zich in Venezuela zelf dan op Nederlands grondgebied te vestigen. Eerder bieden de Benedenwindse eilanden gunstige gelegenheid voor verwerking van Venezolaanse grondstoffen, die verder naar Europa of Amerika worden doorgestuurd.

Prof. Lewis meent — over B.W.I. schrijvend —, dat vooral die op de Amerikaanse afzetmarkt te spuien producten in aanmerking komen, die arbeidsintensief zijn en weinig machines en energie behoeven. Hij hoopt, dat men zich in Amerika zal willen beperken tot de productie van zwaardere producten, wier productiemethode ingewikkeld is. Naar onze mening een gevaarlijke speculatie. Bovendien pleegt de productiviteit van de arbeid in kapitaalintensieve bedrijven hoog te zijn en wel veel hoger dan in de minder goed organiseerbare handnijverheid. Bijgevolg zouden de lonen in B.W.I. ook altijd laag blijven, wat geen aanlokkelijk toekomstbeeld is, en wat wij voor de bevolking der Nederlandse Antillen zeker niet wensen.

De economisch-geografische positie van de Nederlandse Antillen verschilt naar onze mening ook hierin met die van B.W.I., dat de binnenlandse markt te reserveren voor de nieuwe ondernemers, voor B.W.I. ca 4:500.000 personen omvat, en voor de Nederlandse Antillen slechts ca 160.000.

²⁾ Vgl. het artikel: „De practijk van de exportbevordering” door Mr H. Zwaresteijn, in het „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie”, 41ste jg., no. 6 (Juni 1950), blz. 144. Daar wordt o.a. gezegd: „Men zal zich iedere keer opnieuw moeten afvragen: „heeft dit artikel, van deze fabrikant, op deze manier vervaardigd en verpakt, voor deze prijs, in die bepaalde streek van Amerika een redelijke kans op afzet?”

³⁾ Het verlangen naar de vorming van een federatief vrijgewest (dominion) leeft in brede kring in de Brits Westindische koloniën, met uitzondering van Brits Guiana.

⁴⁾ Vgl. het artikel: „Curaçao's economisch perspectief” in het „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie”, 1949, no. 7, blz. 139-144.

⁵⁾ Nl. phosphaat, aloë, divi-divi, zout en geïrvenellen.

Een belangrijk verschil ligt verder in de schaarste aan water op de Nederlandse Antillen. Deze schaarste bestaat op alle zes eilanden. De bevolkingsagglomeraties op Aruba en Curaçao maakten de inrichting van installaties nodig, waar zeewater tot drinkwater wordt gedestilleerd. De kostprijs van gedestilleerd water af pompstation werd door Prof. W. F. J. M. Krul voor het jaar 1947 berekend op Cf 2,54 per m³. Het gezuiverde grondwater was goedkoper: Cf 0,80 per m³ ⁶⁾.

Het beperkte grondgebied der Nederlandse Antillen maakt een uitbreiding van de grondwaterwinning onmogelijk. Voor industrieën, die veel zuiver water nodig hebben, is de prijs van Cf 2,54 per m³ veel te hoog. (In Nederland is de prijs van het water af pompstation f 0,05 à f 0,10 per m³). 'Op blz. 26 van het genoemde rapport concludeert Prof. Krul terecht, „dat er nooit sprake van zal kunnen zijn, dat industrieën met grote waterbehoefte zich op Curaçao zouden vestigen”.

Ten behoeve van de verbreding van de economische basis der Nederlandse Antillen zijn, naast het Gouvernement der Nederlandse Antillen, nog werkzaam het Welvaartsplanbureau op Curaçao en een Voorlichtingsinstituut voor dit planbureau in Amsterdam. Tot dusver beperken de werkzaamheden dezer laatste twee instellingen zich tot bestudering van mogelijkheden. Aan het slot van deze bespreking gekomen, willen wij de wenselijkheid uitspreken, dat Welvaartsplanbureau en Voorlichtingsinstituut zich zullen kunnen ontwikkelen tot een industriebank en een industrialisatiebureau, zoals deze door Prof. Lewis zo warm voor Brits West-Indië werden aanbevolen.

Amsterdam.

E. NORDLOHNE, econ. drs.

⁶⁾ Prof. W. F. J. M. Krul, Rapport inzake de waterhuishouding van Curaçao en Aruba, 's-Gravenhage 1949, blz. 8.

INTERNATIONALE NOTITIES.

DE ENGELSE RUILVOET.

De Engelse ruilvoet is, blijkens gegevens van de „Board of Trade”, gedurende de maand September verder achteruitgegaan. De prijzen van importgoederen namen t.o.v. Augustus met 1½ pCt toe, een stijging, die vrijwel geheel kan worden verklaard uit de prijsstijging der goederen in de grondstoffengroep met 4 pCt. De prijzen van exportgoederen hebben in Augustus noch in September een nettoverandering te zien gegeven.

De ontwikkeling van de prijzen der importgoederen is, aldus „The Statist” van 4 dezer, geenszins verwonderlijk. Immers, de prijzen van rubber, tin en andere grondstoffen — die op de Engelse invoerlijst een zeer grote plaats innemen — gaven gedurende de zomermaanden een aanzienlijke verhoging te zien. Het enige verrassende element van de laatste maanden is, dat de prijzen van exportgoederen een sterke weerstand bleken te vertonen tegen de stijgende productiekosten in het binnenland en de stimulerende invloed van de inflationaire ontwikkeling in het buitenland.

Vergeleken met de laatste maand vóór de devaluatie zijn de prijzen van importgoederen in September met niet minder dan 25 pCt gestegen, terwijl de prijsstijging van exportgoederen tot 8 pCt beperkt bleef. Bovendien zijn er nog steeds geen tekenen, die er op wijzen, dat de marge tussen im- en exportprijzen zich zal vernauwen. In de eerste zes maanden na de devaluatie was de stijging der importgoederenprijzen meer dan driemaal zo groot als die der exportgoederen er in de daaropvolgende zes maanden is in deze verhouding weinig verandering gekomen.

De druk, die de achteruitgang van de ruilvoet op de betalingsbalanspositie uitoefent, begint nu, zegt „The Statist”, bepaald verontrustende vormen aan te nemen. Nu de invoer, uitgedrukt in de uitvoer, ongeveer 18 pCt

meer kost dan in de zomer van 1949, zou de waarde van de uitvoer, indien men het invoervolume op hetzelfde niveau wil handhaven, ongeveer £ 360 mln per jaar groter moeten zijn dan in de zomer van 1949. Weliswaar bevat „The Balance of Payments White Paper” voor de eerste helft van 1950 aanduidingen, dat enige compensatie voor de prijsstijging der importgoederen wordt gevonden in de onzichtbare posten, maar er mag niet op worden gerekend, dat dit herstel voldoende zal zijn om de achteruitgang van de ruilvoet der zichtbare posten geheel of grotendeels te neutraliseren.

Nu de vakverenigingen belangrijke loonsverhogingen beginnen te eisen, mag, aldus genoemd blad, wel worden verwacht, dat de prijzen van exportgoederen in de nabije toekomst sneller zullen stijgen. Wanneer evenwel de importgoederenprijzen de prijzen van exportgoederen ver achter zich blijven laten, dan zal de Regering binnenkort maatregelen moeten nemen om een meer bevredigende ruilvoet tot stand te brengen. Het alternatief zal anders zijn, dat of de betalingsbalans weer een tekort zal gaan vertonen, of steeds grotere goederenhoeveelheden van de binnenlandse naar de exportmarkten zullen moeten worden verplaatst. De ervaring van de laatste maanden wekt nl. de indruk, dat de ruilvoet zich niet eigener beweging zal herstellen.

DE POOLSE GELDSANERING.

De buitengewoon drastische geldsanering in Polen heeft, naar de Minister van Financiën mededeelde, als voornaamste doel de overdracht van een deel van het kapitaal — in dit geval baargeld — van de „kapitalisten” naar de arbeiders en de kleine boeren. Bij inruiling der huidige bankbiljetten werd voor 100 zloty's slechts één nieuwe zloty terugontvangen, terwijl de spaarsaldi van arbeiders, employé's en kleine boeren per 100 zloty's op drie nieuwe zloty's werden teruggebracht.

Voorts is bepaald, dat de lonen der arbeiders worden omgerekend in de verhouding 100:3, terwijl kleine boeren, die geld schuldig zijn aan grote boeren dat geld nu in de verhouding 100:1 mogen betalen. Teneinde het reële loon op hetzelfde niveau te handhaven worden de prijzen evenals de arbeidslonen in de verhouding 100:3 omgerekend. Dit betekent, dat de „kapitalist” voor dezelfde goederen en diensten een driemaal zo hoge prijs moet betalen als de arbeider, zegt de „Neue Zürcher Zeitung” van 9 dezer.

Bankbiljetten werden zonder uitzondering in de verhouding 100:1 omgewisseld; niet-ingeleverde bankbiljetten verloren hun geldigheid op 9 November 1950. De Regering heeft in een speciale verordening bekend gemaakt, dat de preferentiële omrekening van 3 nieuwe voor 100 oude zloty's geldt voor verplichtingen jegens de Staat of enig ander openbaar lichaam of politieke organisatie, voor alle arbeids- en dienstcontracten, spaarsaldi bij banken, aandelen in coöperatieve bedrijven, leveringscontracten voor agrarische producten en alle verplichtingen van particulieren onderling, met uitzondering van schulden van kleine aan grote boeren. Voorts werd bepaald, dat bank-saldi tot 100.000 zloty's behandeld worden als inleggingen bij spaarbanken.

Een tweede wet verbiedt het bezit van en de handel in vreemde valuta, gouden munten, baargoud en platina zonder speciale vergunning van de deviezedienst en eist inlevering bij de staatsbank binnen veertien dagen. Overtreeders van dit verbod worden bedreigd met strenge straffen; zo kan voor handel in deze goederen de doodstraf worden geëist. De enige uitzondering op dit verbod geldt voor uit goud of platina vervaardigde gebruiksvoorwerpen, waarvan binnenkort een lijst zal worden openbaar gemaakt. De Minister van Financiën heeft verzekerd, dat cultuurvoorwerpen en sieraden niet zullen worden gevorderd.

De Minister verklaarde, dat aan de voltooiing der consolidatie van de Poolse economie alleen nog maar een stabiele valuta ontbrak, daar de Regering de beproevingen der inflatie heeft weerstaan en heeft gezorgd voor evenwicht in de betalingsbalans en de begroting. De nieuwe zloty betekent, aldus de Minister, daar zij in goud is uitgedrukt, tevens een vaste waarde ten opzichte van het buitenland.

De Poolse Regering beroept zich, aldus de „N.Z.Z.”, op de tot nu toe gunstige ontwikkeling der detailhandelsprijzen en verwacht, dat de valutastabilisatie een verdere prijsdaling in de hand zal werken. Uiteraard is menig inwoner van Polen bij de sterke vermindering der geldhoeveelheid de schrik om het hart geslagen. Zoals gezegd, zijn echter de prijzen — uitgezonderd die voor alcoholische dranken, teneinde het sterk toenemende alcoholverbruik tegen te gaan — evenredig verlaagd, zodat de gequalificeerde arbeider voor zijn dagloon, dat plotseling van 800 zloty's is gedaald tot 24 zloty's, evenveel goederen kan kopen als voorheen. De enige categorieën, die door deze maatregelen zijn getroffen zijn de „kapitalisten” en... de wodka-drinkers.

GELD- EN KAPITAALMARKT.

De geldmarkt.

De geldmarkt was gedurende de afgelopen week enigszins krupper dan de laatste tijd het geval was. Een periode, waarin relatief veel schatkistpapier verviel, nl. September—November, loopt ten einde. In de maanden December—April komt er minder papier tot aflossing. De discorto's vertoonden een stijging, vooral bij de voor de marktstemming zo gevoelige korte termijnen. Zo noteerde een, twee- en driemaandspapier $1\frac{5}{16}$ pCt (vorige week $1\frac{1}{8}$ — $1\frac{3}{16}$ pCt). De lange termijnen (Augustus t/m October) werden, zoals vaak bij krappen geldmarkten het geval is, tegen $1\frac{1}{2}$ pCt aangeboden.

Call noteerde de gehele week nog het minimumpercentage ($\frac{3}{4}$ pCt), een teken, dat de liquide middelen der banken nog niet zover waren geslonken, dat er veel callgeld aan de discortohandelaren werd opgezegt.

Gedurende de verslagweek werd bekend, dat gemeenten e.d., welke bij het opnemen van geld gebonden zijn aan de van rijkswege voorgeschreven maximumvoorwaarden voor rentetarieven (de zgn. rentestafel) voortaan voor kasgeldleningen met een looptijd van ten minste één maand $1\frac{3}{4}$ pCt per jaar mogen betalen. De laatste jaren werden tegen $1\frac{3}{4}$ pCt leningen met één jaar looptijd afgesloten — in overeenstemming dus met de officiële stafel —, echter met de clause, dat op bepaalde data (3, 6 of 9 maanden na afsluiting) de lening opzegbaar was. De rente bleef dan $1\frac{3}{4}$ pCt, hetgeen, ofschoon in strijd met de stafel, oogluikend door het Ministerie werd toegestaan.

De rol, die kasgeldleningen op de geldmarkt spelen, is in verhouding tot het schatkistpapier niet al te belangrijk. De standing van een gemeente als debiteur wordt — terecht of ten onrechte — als minder dan die van de Staat beschouwd, terwijl bovendien de tussentijdse verhandelbaarheid, in tegenstelling met schatkistpapier, niet mogelijk is.

De kapitaalmarkt.

De Indonesische aandelen vertoonden, gedurende de verslagweek een koersdaling ten gevolge van ongunstige berichten. Het verleden week gepubliceerde bericht omtrent verruiming van de transfer uit Indonesië, waartrent overeenstemming zou zijn bereikt bij de Nederlands-Indonesische besprekingen, bleek een canard te zijn geweest. Maar al te juist bleek daarentegen de jobs-tijding, dat 80 pCt van de Javatabaksoogst met moedwil was vernietigd. De ongelukkige Nederlandse kapitaalverschaffers, die hiervan het slachtoffer zijn, verkeren — collectief gezien — in de positie van degenen, die in

het bootje zitten en niet anders kunnen doen dan meevaren.

Gedurende de verslagweek werden wederom enige emissies aangekondigd. De claims Spanjaard noteerden boven de theoretische waarde. De prijsvorming van claims ter beurze vertoont, als men de ontvoking van laatste jaren overziet, een zeer merkwaardig beeld, dat verwantschap vertoont met de uit de econometrie bekende „hog cycle”. Bij de grote emissie Koninklijke (einde 1947) was de claimprijs relatief laag; zij die inschreven bleken zekere tijd na de emissie op winst te zitten. Dit resultaat indachtig, was er bij de emissie Philips (voorjaar 1948) grote animo voor meedoen. Bij gebrek aan nieuw risicodragend kapitaal werd zelfs wel met geleend geld of geld nodig voor belastingbetaling ingeschreven. Juist hierdoor volgde na de emissie een koersdaling, zodat inschrijvers achteraf verlies bleken te hebben gemaakt. Dit vormde bij de eerstvolgende grote emissie, die van de Hoogovens (voorjaar 1949), een reden tot pessimisme en bijgevolg een lage claimprijs. Na de emissie ontwikkelden de koersen zich gunstig met als resultaat winst voor de inschrijvers. Thans overheerst wederom de opinie, dat men met inschrijving op emissies voordeel zal hebben. Vandaar de relatief hoge koersen voor claims en het feit, dat de banken, die deze stemming kennen of aanvoelen, thans met hun emissies op de markt komen.

	10 Nov. 1950	17 Nov. 1950
Aand. indexcijfers	155,3	153,7
Industrie	220,9	219,9
Scheepvaart	165,8	165,5
Banken	128,5	128,5
Indon. aandelen	54,9	52,5
Aandelen		
A.K.U.	175	174 $\frac{1}{4}$
Philips	232 $\frac{1}{4}$	232
Unilever	221 $\frac{1}{4}$	220
H.A.L.	174	172 $\frac{1}{4}$
Amsterdam Rubber	132	123 $\frac{1}{2}$
H.V.A.	121 $\frac{1}{4}$	114 $\frac{1}{4}$
Kon. Petroleum	286 $\frac{3}{4}$	290 $\frac{1}{4}$
Staatsobligaties		
2 $\frac{1}{2}$ pCt N.W.S.	79 $\frac{7}{8}$	79 $\frac{13}{16}$
3—3 $\frac{1}{2}$ pCt 1947	97 $\frac{3}{8}$	97 $\frac{1}{4}$
3 pCt Invest. certif.	97 $\frac{5}{16}$	97 $\frac{1}{4}$
3 pCt Dollarlening	96 $\frac{5}{8}$	96 $\frac{5}{8}$

J. C. B.

DE BELGISCHE GELD- EN KAPITAALMARKT IN OCTOBER 1950.

Geldmarkt.

De netto-daling van de goud- en deviezenvoorraad van de Nationale Bank bedroeg in de loop van October slechts frs 987 mln. Dit cijfer is gering in vergelijking met de afvloeiing in de periode Juli—September van dit jaar, toen de daling gemiddeld frs 2.653 mln bedroeg¹⁾.

Er dient dadelijk te worden opgemerkt, dat bij de beoordeling van de daling in October rekening moet worden gehouden met de uit een zuiver financiële transactie ontstane deviezeninkomsten. De Belgische Schatkist nam nl. bij drie Zwitserse banken en bij de Bank voor Internationale Betalingen te Bazel credieten op voor resp. Zw. frs 45 mln en Zw. frs 10 mln. Het blijkt in de bedoeling te liggen van de Belgische Schatkist die credieten een groot deel in het voorjaar van 1951 te consolideren door uitgifte van een obligatielening op de Zwitserse markt.

¹⁾ Zie vorige overzichten in „E.-S.B.” van 27 September en 18 October.

TABEL I.

Goud- en deviezenvoorraad van de Nationale Bank van België

(in miljoenen francs)

Volgens balans per	Goud-voorraad	Netto deviezen-tegoeden	Totaal I	Totaal II
31 Aug. 1949	31.319	10.655	41.974	41.974
29 Juni 1950	29.058	8.896	37.954	37.954
31 Aug. 1950	32.132 ¹⁾	5.272 ¹⁾	37.404 ¹⁾	33.370 ²⁾
28 Sept. 1950	29.930 ¹⁾	4.099 ¹⁾	34.029 ¹⁾	29.995 ²⁾
2 Nov. 1950	29.623 ¹⁾	3.419 ¹⁾	33.042 ¹⁾	29.008 ²⁾

¹⁾ De herschatting van de goud- en deviezenvoorraad krachtens de wet van 10 Augustus 1950 is in de bedragen begrepen.

²⁾ De netto vermeerdering van de goud- en deviezenvoorraad ingevolge vermelde herschatting werd in de totalen voor 31 Augustus, 28 September en 2 November 1950 geëlimineerd.

Op het einde van October kon nochtans worden gezegd, dat practisch opnieuw evenwicht was gebracht in de internationale betalingen. Dit evenwicht werd in hoofdzaak bereikt door de werking van twee oorzaken. In de eerste plaats dient gewezen te worden op de stopzetting van 16 October af door de Nationale Bank van elke termijnverkoop van ponden sterling en Zweedse kronen, de twee valuta, die vnl. het voorwerp waren van speculatieve aankopen door importeurs²⁾. Die beslissing van de centrale bank werd ingegeven eensdeels doordat in het binnenland geen tegenpartij werd gevonden en anderdeels doordat o.a. de „Bank of England” weigerde nog verder termijnponden af te leveren tegen Belgische francs. In de tweede plaats dient de aanzienlijke stijging te worden vermeld van het exportcijfer.

In het binnenland was de daggeldmarkt iets ruimer dan vorige maanden. De stijging van het aanbod hield nochtans geen gelijke tred met de stijging van de vraag, zodat de spanning blijft voortduren. De verhoging van de vraag naar daggeld dient in hoofdzaak in verband te worden gebracht met een sterke stijging van de omzetten op de markt van de door de Nationale Bank geviseerde bankaccepten. Die stijging is een gevolg van de toeneming van de internationale handel, die in de jongste weken werd geregistreerd.

Ingevolge de sterke uitbreiding van het verbruikscridet en de verkopen op afbetaling heeft de heer Van Houtte, Minister van Financiën, een studiec ommissie opgericht met het oog op een wettelijke regeling van dit soort crediet. In verband met de financiering van de uitvoer naar landen als Argentinië, Joegoslavië en Israël wordt de mogelijkheid overwogen zgn. „promissory notes” op de Belgische geldmarkt te plaatsen. Te gepaster tijd komen wij op beide thans nog hangende vraagstukken terug.

Inzake bibliografie over de Belgische geldmarkt zij tenslotte vermeld, dat het eerste deel is verschenen van het werk van P. Kauch over De Nationale Bank van België. Het behandelt de geschiedenis van deze instelling in de periode 1850—1918 en werd speciaal geschreven ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Belgische centrale bank. Door het Herdisconterings- en Waarborg-instituut werd eveneens een zeer interessant gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het vijftienjarig bestaan van dit Instituut.

Kapitaalmarkt.

Het netto tegoed op de spaarboekjes van de particulieren bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas daalde in de loop van September opnieuw met frs 236 mln; deze maal werd de achteruitgang veroorzaakt door de aanzienlijke aankopen vanwege het publiek van voorraden levensmiddelen en onderhoudsartikelen. Reeds sedert Maart 1950 hebben de stortingen op de boekjes de opvragingen niet meer overtroffen. Tussen Maart en September 1950 daalde het

¹⁾ Zie: „E.-S.B.” van 18 October.

totale netto tegoed van frs 31.820 mln tot frs 31.527 mln. De achteruitgang van de spaarneiging bij het grote publiek geeft aanleiding tot moeilijkheden bij de financiering van de bouw van goedkope woningen. Zoals bekend, wordt een belangrijk deel van de daarmee verband houdende hypothecaire leningen overeenkomstig de wet van 28 Mei 1948 gedeeltelijk onder staatswaarborg en tegen verminderde rentevoet rechtstreeks of onrechtstreeks verstrekt door de Algemene Spaar- en Lijfrentekas.

De obligatie- zowel als de aandelenmarkt kenden eerder een rustig beloop.

Op de obligatiemarkt vordert de normalisatie van het rentegamma eerder traag. De meeste reeksen schatkistcertificaten stegen in koers en voor het overige papier — staatsrenten, kasbons van parastatale instellingen en steden, industriële obligaties — bleven de koersen van vorige maand nagenoeg behouden. Zodoende werd de kloof tussen het rendement van de schatkistcertificaten eensdeels en de staatsrenten en kasbons van de steden anderdeels enigszins vernauwd.

TABEL II.

Gemiddeld netto rendement van de voornaamste obligatietypes¹⁾.

Obligatietype	looptijd	einde Juni 1950	einde Sept. 1950	einde Oct. 1950
Staatsrenten	perp.	4,38	4,51	4,50
Schatkistcertificaten	8 à 9 j.	4,63	4,90	4,85
Kasbons steden	ca 6 j.	4,49	4,63	4,61
Industriële obligaties	10 à 12 j.	5,43	5,57	5,58

¹⁾ Er werd rekening gehouden met eventueel agio bij de terugbetaling.

Gedurende de tweede helft van November zal de inschrijving worden opengesteld op een nieuwe reeks 4 pCt schatkistcertificaten van de Kolonie. Het papier is à pari terugbetaalbaar volgens vaste annuïteiten van het zesde tot en met het tiende jaar na de uitgifte af. De inschrijfprijs werd vastgesteld op 99 pCt. Die prijs is zeer hoog vergeleken met de huidige koersen van analoog uitstaand papier, zoals schatkistcertificaten van de Belgische Staat en van parastatale instellingen. Het blijkt nochtans, dat sedert Korea het publiek trek heeft in Kongo-leningen. Ten bewijze daarvan het feit, dat de in het voorjaar geplaatste 4 pCt Kongo-lening thans nog boven pari noteert.

Op de aandelenmarkt, bleef de bedrijvigheid op bevredigend peil. De gemiddelde dagelijkse omzet bedroeg in de October frs 52 mln; dit is nagenoeg 25 pCt meer dan in de overeenkomstige periode van vorig jaar. Het koersbeeld vertoonde weinig wijzigingen.

TABEL III.

Koerspeil op de aandelenbeurs te Brussel.

(indices basis 1936-'38 = 100).

	30-6-'50	29-9-'50	31-10-'50
Industriële aandelen	168	179	179
Openbare nutsbedrijven	148	150	152
Financiële instellingen	125	130	131
Koloniale aandelen	273	293	296
Gemiddeld koerspeil	181	190	191

Brussel.

V. VAN ROMPUY.

STATISTIEKEN.

NATIONALE BANK VAN ZWITSERLAND.

(Voornaamste posten in miljoenen francs).

Data	Metaal-voorraad	Buitent. wissels	Disconto's en voor-schotten	Effecten	Biljetten in omloop	Andere credieten
31 Dec. 1946	4.949,9	158,0	238,7	52,7	4.090,7	1.163,7
31 Oct. 1950	6.071,5	328,5	138,9	41,3	4.367,4	2.049,1
7 Nov. 1950	6.071,5	328,3	141,0	41,3	4.298,7	2.115,6
15 Nov. 1950	6.046,5	314,0	140,2	41,3	4.244,9	2.132,6

FEDERAL RESERVE BANKS.

(Voornaamste posten in miljoenen dollars).

Data	Metaalvoorraad		Other cash	U.S. Govt securities
	Totaal	Goudcertificaten		
31 Dec. 1946	18.381	17.587	268	23.350
21 Sept. 1950	22.287	21.762	241	18.526
28 Sept. 1950	22.235	21.710	236	19.353
5 Oct. 1950	22.265	21.739	214	19.357

Data	F.R.-biljetten in circulatie	Deposito's		
		Totaal	Govt	Member-banks
31 Dec. 1946	24.945	17.353	393	16.139
21 Sept. 1950	22.924	18.157	654	16.299
28 Sept. 1950	22.902	19.033	1.144	16.699
5 Oct. 1950	23.012	18.763	848	16.626

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte balans op 20 November 1950.

Activa.		
Wissels, promessen en schuldbriefen in disconto	Hoofdbank f —) Bijbank —) Agentsch. „ 6.000.—)	f 6.000.— ¹⁾
Wissels, schatkistpapier en schuldbriefen, door de Bank gekocht (art. 15, onder 4 ^o , van de Bankwet 1948)	„	—
Schatkistpapier, door de Bank overgenomen van de Staat der Nederlanden ingevolge overeenkomst van 26 Februari 1947	„	1.350.000.000,—
Voorschotten in rek. crt op onderpand (incl. beleningen)	Hoofdbank f 43.597.493,43) Bijbank „ 491.811,92) Agentsch. „ 14.241.778,63)	
Op effecten enz.	f 58.331.083,98	
Op goederen en celen	„ 56.526.344,54 ²⁾	
	„ 1.804.739,44	58.331.083,98 ²⁾
Voorschotten aan het Rijk (art. 20 van de Bankwet 1948)	„	—
Boekvordering op de Staat der Nederlanden ingevolge overeenkomst van 26 Februari 1947	„	1.500.000.000,—
Munt en muntmateriaal:		
Gouden munt en gouden muntmateriaal	„ 873.101.768,83	
Zilveren munt enz.	„ 18.929.121,15	892.030.889,98
Papier op het buitenland	„ 382.054.360,—	
Tegoeed bij correspondenten in het buitenland	„ 879.136.263,39	
Buitenlandse betaalmiddelen	„ 1.400.998,33	1.262.591.621,72
Vorderingen in gulden op vreemde circulatiebanken en soortgelijke instellingen	„	439.350.886,88
Belegging van kapitaal, reserves, pensioenfondsen en voorzieningsfondsen	„	133.849.938,23
Gebouwen en inventaris	„	1.500.000,—
Diverse rekeningen	„	394.985.541,17
		f 6.032.645.961,96
Passiva.		
Kapitaal	f 20.000.000,—	
Reservefondsen	„ 18.418.854,74	
Bijzondere reserves	„ 69.951.000,39	
Pensioenfondsen	„ 24.408.126,02	
Voorzieningsfondsen personeel en tijdelijke dienst	„ 1.502.725,68	
Bankbiljetten in omloop (oude uitgifte)	„ 57.609.245,—	
Bankbiljetten in omloop (nieuwe uitgifte)	„ 2.760.982.400,—	
Bankassigaties in omloop	„ 181.065,27	
Rekening courant saldo's:		
's Rijks Schatkist	f 375.179.899,67	
's Rijks Schatkist, bijzondere rekening	„ 1316.866.038,39	
Geblokkeerde saldo's	„ 29.037,52	
Saldo's van banken in Nederland	„ 40.822.728,50	
Vrije saldo's van vreemde circulatiebanken en soortgelijke instellingen	„ 406.815.005,97	
Andere vrije saldo's	„ 267.152.127,86	
	2.406.864.837,91	
Crediteuren in vreemde geldsoort	„ 195.009.751,34	
Diverse rekeningen	„ 477.717.955,61	
	f 6.032.645.961,96	

¹⁾ Waarvan schatkistpapier, rechtstreeks door de Bank in disconto genomen f —
²⁾ Waarvan aan Indonesië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad no. 99) 31.623.900,—
 Circulatie der door de Bank namens de Staat in het verkeer gebrachte muntbiljetten 133.310.657,50

DE NEDERLANDSCHE BANK.

(Voornaamste posten in duizenden gulden).

Data	Munt en muntmateriaal	Papier op het buitenland	Tegoeed bij corresp. in het buitenland en buitenlandse betaalmiddelen	Voorschotten in rek. crt (incl. bel.)	Bankbiljetten in omloop
9 Oct. '50	890.084	307.266	990.720	54.530	2.774.476
16 Oct. '50	890.476	346.568	982.285	57.783	2.741.816
23 Oct. '50	890.786	383.630	919.301	59.191	2.733.210
30 Oct. '50	891.075	383.899	913.490	22.209	2.808.715
6 Nov. '50	891.395	383.376	902.886	151.441	2.790.517
13 Nov. '50	891.748	307.396	959.080	51.852	2.763.410
20 Nov. '50	892.031	382.054	880.537	58.331	2.760.982

Data	Saldo in rekening courant					
	's Rijks Schatkist	's Rijks Schatkist bijzondere rekening	Geblokkeerde saldo	Saldo van banken in Nederland	Vrije saldo van vreemde circulatiebanken	Andere vrije saldo
30 Dec. '46						
9 Oct. '50	119.009	1346.451	1.604	56.941	641.159	276.004
16 Oct. '50	239.000	1346.451	1.604	80.669	623.121	306.121
23 Oct. '50	294.154	1387.874	504	51.015	396.404	395.864
30 Oct. '50	287.046	1387.860	595	49.724	413.530	383.669
6 Nov. '50	209.866	1387.860	592	55.901	426.842	402.072
13 Nov. '50	215.801	1387.860	578	37.633	373.663	432.030
20 Nov. '50	375.180	1316.866	29	40.823	406.815	267.152

STAND VAN 'S RIJKS KAS.

Vorderingen	7 Nov. 1950	31 Oct. 1950
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederl. Bank	f 208.432.566,90	f 288.982.832,37
Saldo van 's Rijks Schatkist bij de Bank voor Nederlandse Gemeenten	„ 14.384.173,16	„ 59.483.120,05
Kasvorderingen wegens creditverstreking aan het buitenland	—	—
Daggeldlening tegen onderpand	—	—
Saldo der postrekeningen van Rijkscomptabellen	„ 322.687.094,29	„ 385.510.046,64
Voorschotten op ultimo Sept. 1950 aan de gemeenten wegens aan haar uit te keren belastingen	—	—
Vordering in rek. courant op: V.S. Indonesië	„ 53.455.002,15	„ 53.455.002,15
Suriname	„ 10.853.092,55	„ 11.569.266,47
Ned. Antillen	—	—
Het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	—	—
Het staatsbedrijf der P., T. en T.	—	—
Andere staatsbedrijven en instellingen	„ 497.269.997,82	„ 499.739.795,27
Verplichtingen		
Voorschot door De Nederlandse Bank verstrekt	—	—
Voorschot, door De Nederlandse Bank in rekening courant verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Nederlandse Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	f 1965.573.800,—	f 1948.173.800,—
Schatkistpromessen bij De Nederl. Bank ingevolge overeenkomst van 26 Febr. 1947	„ 1350.000.000,—	„ 1350.000.000,—
Schatkistpromessen in omloop (rechtstreeks bij De Nederl. Bank is geplaatst nihil)	—	—
f 4.984,1 min w.o. garantie Bretton Woods f 1.245 min.	„ 3739.100.000,—	„ 3854.800.000,—
Daggeldleningen	—	—
Muntbiljetten in omloop	„ 133.762.939,—	„ 134.028.017,50
Schuld op ultimo Sept. 1950 aan de gemeenten wegens aan haar uit te keren belastingen	„ 175.008.067,86	„ 175.008.067,86
Schuld in rek. courant aan: V.S. Indonesië	—	—
Suriname	—	—
Ned. Antillen	„ 2.951.934,95	„ 2.951.934,95
Het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	„ 5.666.947,51	„ 8.941.728,75
Het staatsbedrijf der P., T. en T.	„ 299.253.555,94	„ 344.462.514,62
Andere staatsbedrijven	—	—
Schuld aan diverse instellingen in rekening met 's Rijks Schatkist	„ 1142.164.653,96	„ 1151.734.138,96

ENIGE INDEXCIJFERS VAN DE INDUSTRIËLE PRODUCTIE
IN NEDERLAND ¹⁾.

1938 = 100	1947	1948	1949	Mei 1950	Juni 1950	Juli 1950	Aug. 1950	Sept. 1950
Algem. productie-index van de industrie	94	113	126	133	140	139	143	151
Steenkolen	75	82	87	89	92	92	91	94
Electriciteit afgeleverd aan het net	142	173	196	204	194	192	207	233
Gas	98	120	124	137	127	129	121	125
Stikstofmeststoffen	67	82	88	158	164	161	173	178
Ruwijzer	108	165	162	180	160	166	139	129
Walsproducten van ijzer en staal ²⁾	137	220	270	250	289	330	277	327
Rijwielen	67	122	153	215	209	191	190	197
Cement	114	129	124	129	132	137	160	136
Metselstenen	69	93	104	108	111	110	121	119
Deuren	57	110	109	120	126	114	146	158
Rubber (gehele industrietak)	200	288	261	277	336	284	297	369
Koortanpapier	40	81	81	92	81	72	98	
Katoen- en lijnweverijen	60	101	79	83	89	72	91	93
Tricotage-industrie	85	107	134	149	163	136	157	179
Schoenen	110	137	130	156	161	117	122	
Sigaren ³⁾		100	114	72	89	93	99	109
Sigaretten ³⁾		100	115	146	167	153	171	189
Boter	52	70	83	145	131	115	111	103
Margarine	109	149	203	234	253	257	219	
Kaas	51	77	102	142	159	168	164	130

¹⁾ Bron: C.B.S.; . betekent: de gegevens ontbreken; gecorrigeerde gegevens zijn cursief gedrukt.
²⁾ 1940 = 100.
³⁾ 1948 = 100.

GOUDPRODUCTIE ¹⁾.
(in mln dollars van circa \$ 35 per ounce fijn).

Jaar	Zuid-Afrika	Veren. Staten ²⁾	Canada	Australië ³⁾	Totaal gerapporteerd ⁴⁾
1939	448,8	196,4	178,3	57,6	1.101,2
1940	491,6	210,1	185,9	57,5	1.106,4
1941	504,3	209,2	187,1	52,4	1.110,4
1942	494,4	131,0	169,4	40,4	982,1
1943	448,2	48,8	127,3	25,3	774,2
1944	429,8	35,8	102,3	23,0	701,5
1945	427,9	32,5	94,4	23,0	683,0
1946	417,6	51,2	99,1	28,9	697,0
1947	392,0	75,8	107,5	32,8	705,5
1948	405,5	70,9	123,5	31,2	728,1
1949	409,7	67,3 ⁵⁾	143,9	31,3	753,0 ⁵⁾
Juni	34,8	5,3 ⁵⁾	12,0	3,7	64,6 ⁵⁾
Juli	35,5	5,5 ⁵⁾	11,4	2,3	62,9 ⁵⁾
Aug.	35,7	6,3 ⁵⁾	12,6	2,5	66,0 ⁵⁾
Sept.	34,8	6,0 ⁵⁾	12,7	2,6	65,2 ⁵⁾
Oct.	34,7	7,1 ⁵⁾	12,8	2,7	65,2 ⁵⁾
Nov.	34,0	7,2 ⁵⁾	12,7	2,9	65,9 ⁵⁾
Dec.	34,0	6,4 ⁵⁾	13,1	2,6	63,5 ⁵⁾
1950 ⁶⁾ Jan.	34,2	5,9	12,4	2,3	64,0
Feb.	32,0	5,5	12,2	2,3	
Mrt	35,1	6,1	13,4	2,3	
April	33,3	6,7	12,9	2,1	
Mei	35,5	6,8	13,1		
Juni	34,6	6,6	12,9		

¹⁾ Ontleend aan: „Federal Reserve Bulletin”.
²⁾ Exclusief Sovjet Rusland.
³⁾ Inclusief Philippijnen. Jaarcijfers zijn schattingen van de U.S. Mint⁷⁾; maandcijfers worden gerapporteerd door het „American Bureau of Metal Statistics”.
⁴⁾ Gerapporteerd door „Commonwealth Bureau of Census and Statistics”; van 1946 af onderhevig aan eventuele revisie.
⁵⁾ Gecorrigeerd.
⁶⁾ betekent: gegevens ontbreken.

HAVENBEWEGING.
To Rotterdam, Amsterdam en Antwerpen aangekomen zeeschepen ¹⁾.

Tijdvak	Rotterdam		Amsterdam		Antwerpen	
	Aantal	Netto register tonnen	Aantal	Netto register tonnen	Aantal	Netto register tonnen
1938	15.366	24.744.472	3.464	4.664.049	11.762	19.979.744
1939	12.026	19.392.128	3.110	4.024.738	9.524	15.888.710
1940	1.344	2.063.632	470	458.800	3.585	11.129.932
1945	4.464	5.911.539	1.706	1.817.922	5.284	9.312.726
1947	5.974	9.883.446	2.443	2.769.462	8.013	16.762.592
1948	8.502	12.670.901	3.305	3.348.504	8.472	16.918.365
1949	11.604	15.711.774	3.891	4.139.463	9.535	17.469.993
Augustus	982	1.407.918	372	359.635	826	1.496.622
September	930	1.370.835	377	375.569	787	1.398.798
October	837	1.396.339	379	386.624	763	1.468.372
November	882	1.324.087	355	381.742	767	1.384.000
December	937	1.350.307	357	415.793	812	1.609.906
1950						
Januari	979	1.355.752	365	327.746	804	1.587.517
Februari	830	1.221.771	321	336.845	727	1.315.107
Maart	1.012	1.464.964	403	398.226	875	1.560.512
April	935	1.498.011	367	384.741	794	1.469.955
7 t/m 13 Mei	259	375.927	88	86.354		
14 t/m 20 Mei	259	372.717	97	121.525		
21 t/m 27 Mei	272	408.131	90	68.872		
28 Mei t/m 3 Juni	267	422.184	94	116.370		
Mei	1.126	1.752.725	402	409.726	941	1.608.532
4 t/m 10 Juni	272	411.237	91	71.806		
11 t/m 17 Juni	256	362.199	102	90.368		
18 t/m 24 Juni	297	507.181	103	86.613		
25 Juni t/m 1 Juli	267	428.249	91	124.847		
Juni	1.198	1.827.397	422	411.251	902	1.554.138
2 t/m 8 Juli	283	459.484	90	81.149		
9 t/m 15 Juli	284	439.934	100	132.255		
16 t/m 22 Juli	254	429.112	93	97.404		
23 t/m 29 Juli	300	455.723	172	167.827		
30 Juli t/m 5 Aug.	302	468.129				
Juli	1.242	1.981.310	408	446.415	808	1.443.485
6 t/m 12 Aug.	264	440.877	84	84.640		
13 t/m 19 Aug.	177	334.532	72	105.005		
20 t/m 26 Aug.	220	392.164				
27 Aug. t/m 2 Sept.	269	440.192	123	110.732		
Augustus	1.060	1.828.018	312	325.942	230	447.790
3 t/m 9 Sept.	274	430.539	77	93.029		
10 t/m 16 Sept.	281	490.106	96	116.038		
17 t/m 23 Sept.	280	371.713	82	105.298		
24 t/m 30 Sept.	233	481.780	88	87.498		
September	1.154	1.894.799	367	424.559	775	1.512.799
1 t/m 7 Oct.	290	481.657				
8 t/m 14 Oct.	263	454.164	168	179.559		
15 t/m 21 Oct.	260	365.830	94	106.998		
22 t/m 28 Oct.	271	473.651	74	59.467		
29 t/m 4 Nov.	240	385.470				
October	1.183	1.952.390				
5 t/m 11 Nov.	243	453.982				

¹⁾ Bronnen: „Mededelingen Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Zuid-Holland”; Dienst Gemeente Handelsinrichtingen, Amsterdam; Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam; Economische dienst van de haven, Antwerpen.

Vacatures

Voor het Secretariaat wordt gevraagd

EEN JONG DOCTOR OF DOCTORANDUS IN DE ECONOMIE

(bedrijfs-economische richting).

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen en onder bijvoeging van een recente foto te richten aan de 2e Afdeling van de Algemene Dienst der N.V. Nederlandsche Spoorwegen te Utrecht.

Het Bestuur van de Overijsselsche Landbouw Maatschappij roept sollicitanten op voor de functie van

ADJUNCT-SECRETARIS

In aanmerking komen afgestudeerden van de Landbouwhogeschool en anderen die beschikken over voldoende algemene en landbouwkundige ontwikkeling.

Sollicitatiebrieven vóór 1 December te richten aan het Landbouwhuis te Zwolle.

Het Bestuur:

J. C. WOLTHUIS, Voorzitter.
Ir. Y. v. d. WAL, Secretaris.

Bij groot Accountantskantoor kan worden geplaatst een

MEDEWERKER

gespecialiseerd in administratieve organisatie en inrichtings-vraagstukken met ruime praktische ervaring.
*Br. onder no. ESB 1884, bur. v. d. bl., Postbus 42, Schiedam.

Beschikbare krachten

BIEDT ZICH AAN

voor uitzending naar Indonesië, met voorkeur voor Md. Sumatra

JURIST IND. RECHT,

38 jaar, gehuwd, heeft leidende functie in overheidsdienst in Indonesië bekleed. Zag zich gaarne geplaatst bij directie-secretariaat van particuliere maatschappij. Brieven worden met belangstelling ingewacht onder no. ESB 1883, bur. v. d. bl., Postbus 42, Schiedam.

DOCTORANDUS ECONOMIE

bedrijfs-econ. richting, m.a. onderdelen Handelsrecht en industriële econ., in het bezit van eindexamen Gymnasium, leeftijd 28 jaar, zoekt passende werkkring bij Bankinstelling of Industriële Onderneming.

Br. onder no. 7326 aan Serv. Bur. BRAUN N.V., Nwe Binnenweg 175, Rotterdam.

ASSISTENT ACCOUNTANT (1e)

zoekt passende vaste werkkring, bijv. als hoofdboekh., of chef de bur. etc., ruime algem. ontw., bezit S.P.D. ongeh., 27 j., veel adm. erv., ook met mod. adm. Enige journalistieke erv. Br. onder no. ESB 1882, bur. v. d. bl., Postbus 42, Schiedam.

Dirersen

AUSTIN A-40, Sedan, bouwjaar '49, door part. te koop aangeboden. aan part. wegens aansch. grote wagen; wagen verk. zowel mechan. als uiterl. in absol. pr. st. en werd uitsl. door eigen ber.; in Dec. '49 geimp. en heeft sl. 30.000 km. gel.; voorz. v. ingeb. mistlampen, verwarming, radiatorrolhoes, schuifdak en pr. banden. Elk gewent. desk. onderz. toegest. Te bevr. bij D. Hoenson & Co. N.V., Keizersgracht 296, Amsterdam-C.; Tel. 33985-39895-42742.

Wilt U

Uw auto rechtstreeks
aan een particulier
verkopen

?

Schakel dan deze
rubriek in.

Zuid-Afrika

Heeft u al een proefnummer aangevraagd van het 18 November verschenen Zuid-Afrika-nummer?

9 DECEMBER verschijnt n.l. een 2e uitgave met dezelfde verspreiding als de eerste, een unieke kans nieuwe relaties in de Unie, aan te knopen. Een proefnummer wordt — na ontvangst van uw aanvraag — per kerende post toegezonden.

H. A. M. ROELANTS, Postbus 42, SCHIEDAM

Economisch - Statistische Berichten

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochstraat 5, Rotterdam (W).
Telefoon Redactie en Administratie 38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam.

Redactie-adres voor België: Seminarie voor Gespecialiseerde Economie, 14, Universiteitsstraat, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochstraat 5, Rotterdam (W.).

Bankiers: Banque de Commerce, Brussel.

Abonnementsprijs, franco per post, vóór Nederland f 26,— per jaar, voor België/Luxemburg f 28,— per jaar, te voldoen door storting van de tegenwaarde in Belgische francs bij de Banque de Commerce le Brusse of op haar Belgische postgirorekening no 260.34.

Untergebieden en Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f 26,—, overige landen f 28,— per jaar.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Aange tekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam (W.).

ADVERTENTIES.

Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Firma H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 6). Advertentie-tarief f 0,40 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgave van redenen te weigeren.